

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

СКОРОПЛЯС Денис Віталійович

**Прагматика формування та використання
фіскальних ресурсів територіальних громад /
Pragmatics of Formation and Use of Fiscal
Resources of Territorial Communities**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФам-21
Д. В. Скоропляс

Науковий керівник:
Г. В. Василевська

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

	стор.
Розділ І. Теоретичні засади та джерела формування ресурсів територіальних громад.....	6
1.1. Інституційні засади розвитку податкової системи держави у період реформування місцевого самоврядування.....	6
1.2. Властивості місцевих податків та зборів та їх характеристика.....	14
Висновки до розділу І.....	23
Розділ ІІ. Практика бюджетного забезпечення територіальних громад.....	25
2.1. Фінансова компонента наповнення фіскальним ресурсом бюджетів територіальних громад.....	25
2.2. Вирівнювання міжбюджетних відносин в період міліарного протистояння.....	33
Висновки до розділу ІІ.....	43
Розділ ІІІ. Пріоритети розвитку фіскального забезпечення місцевих бюджетів.....	45
3.1. Зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів територіальних громад країн ЄС, у контексті інтеграційних процесів України.....	45
3.2. Перспективи вдосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад.....	50
Висновки до розділу ІІІ.....	60
Висновки.....	62
Список використаних літературних джерел.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з найважливіших проблем формування, функціонування та розвитку фіскальних ресурсів територіальних громад тісно пов'язані з розпочатою у 2015 р. реформою децентралізації бюджетів місцевого самоврядування. У багатьох країнах Європейського континенту до сьогодні триває процес реалізації основних засад децентралізації та реформи місцевого самоврядування, що забезпечує передачу більшої фінансової відповідальності та відповідних повноважень місцевим органам влади, а також відповідним громадам. Дослідження прагматики фіскальних ресурсів є важливим для успішної імплементації усіх цих реформ. Організація фінансової автономії та вивчення дієвих механізмів використання фіскальних ресурсів може значно покращити можливості місцевих громад для поліпшення своїх територій, надання якісних послуг та підвищення рівня життя мешканців територіальних громад. Прагматика фіскальних ресурсів, у свою чергу, тісно пов'язана з дієвістю місцевого менеджменту. Дослідження та аналіз можливостей оптимізації справляння обов'язкових платежів та використання коштів може призвести до покращення якості управління на місцевому рівні.

Фіскальні ресурси стали об'єктом ґрунтовного дослідження науковців. Їх значення у формуванні бюджетів, вплив на господарський розвиток, аспекти оптимізації процесу справляння податків та ефективного використання коштів розглядаються з різних точок зору. Бібік Н., В. Валігура, Г. Василевська, В. Дем'янишин, О. Десятнюк, Н. Ільченко, О. Карий, О. Кириленко, А. Крисоватий, Т. Куценко, Я. Панас, Я. Сіренко, А. Сухоставець, Н. Фатюха, В. Химинець, Г. Шаповал.

Мета і завдання дослідження. Метою наукової роботи є здійснення ретельного аналізу та осмислення процесів формування, справляння та ефективного використання фіскальних ресурсів на рівні місцевого самоврядування. Головною метою є виявлення можливостей оптимізації цих

процесів для забезпечення фінансової стійкості та розвитку об'єднаних територіальних громад.

Реалізації зазначеної мети зумовила виконання наступних завдань:

1. Вивчення теоретичних засад та джерел формування ресурсів територіальних громад.
2. Проведення дослідження характерних ознак місцевих податків та зборів.
3. Здійснення моніторингу бюджетного забезпечення територіальних громад.
4. Оцінка фінансової компоненти наповнення фіскальним ресурсом бюджетів територіальних громад.
5. Окреслення пріоритетів розвитку фіскального забезпечення місцевих бюджетів на основі зарубіжного досвіду країн-членів ЄС.

Об'єктом дослідження є фіскальні ресурси територіальних громад.

Предмет дослідження - прагматика формування та використання фіскальних ресурсів територіальних громад регіонів України.

Методи дослідження. Дослідження обраної проблематики проводитиметься при використанні різноманітних методів для отримання максимально об'єктивної та інформативної оцінки. Серед основних методів є аналітичний метод, за допомогою якого здійснюється ретельний аналіз статистичних даних, фінансових звітів, нормативно-правових актів та інших джерел інформації для вивчення поточного стану фіскальних ресурсів та їх використання. Емпіричний метод, що включають в себе збір емпіричних даних шляхом опитувань, інтерв'ю, фокус-груп, спостережень за практикою управління фіскальними ресурсами. Системний аналіз, за допомогою якого дослідження фіскальних ресурсів здійснено у комплексі, враховуючи взаємодію процесу формування та використання фіскальних ресурсів із іншими економічними та соціальними процесами. А також аналіз конкретних випадків використання фіскальних ресурсів у різних територіальних громадах за межами України для вивчення практичного досвіду та визначення ефективних стратегій.

Об'єднання цих методів дозволяє отримати комплексний погляд на прагматику формування та використання фіскальних ресурсів територіальних громад.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, отримані за результатами здійсненого дослідження були апробовані у вигляді публікації тез доповідей на Всеукраїнських науково-практичних конференціях, для студентів та молодих учених, ініційованих кафедрою фінансів ім. С.І.Юрія Західноукраїнського національного університету у 2022-2023 роках.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається з анотації, вступу, трьох розділів, у яких міститься 4 таблиці та 10 рисунків, а також висновків, списку використаних джерел, який нараховує 66 позицій.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Інституційні засади розвитку податкової системи держави у період реформування місцевого самоврядування

Податкова політика у довгій перспективі висвітлює чітку тенденцію до різноманітності ключових теоретичних постулатів, положень та правових норм на яких базується формування інституційних засад розвитку податкової системи держави. Впродовж років незалежності Україна, під впливом глобалізації, також напрацьовувала певні імперативи, формуючи відповідні доктрини розбудови національного господарства. Проте, низка непередбачуваних небезпек, таких як стрімке поширення коронавірусної пандемії COVID – 19, а пізніше, повномасштабна інвазія російської федерації, змусили керівництво нашої держави до радикальних трансформацій, що спонукало до кардинальних змін уже впроваджених механізмів формування й функціонування національної бюджетної системи. Відтак, сьогодні Україна, виборюючи власну незалежність, потребує пошуку нових підходів організації успішного нагромадження фінансових ресурсів територіальних громад, від яких залежить як і успішність функціонування органів місцевого самоврядування, так і реальна підтримка Збройних Сил України на полі бою.

Водночас, питання фінансування локальних бюджетів, мають безпосереднє відношення щодо організації якісної роботи органів місцевого самоврядування, формування видатків на освіту, охорону здоров'я, соціально-культурний розвиток території тощо. Від оптимального фінансування базових напрямів використання бюджетних коштів у розрізі видатків на потреби територіальних громад залежить добробут самих громадян, а також розвиток регіону загалом.

Беручи до уваги розпочаті реформи децентралізації, реалізація яких ускладнилася після повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну, з'являється нагальна необхідність реформування податкової системи загалом в умовах, які склалися. Поза тим, зміна фіскальних концепцій місцевого самоврядування, розчата як одна з найуспішніших реформ, хоч і незавершена до кінця, саме в сучасних умовах потребує нового підходу до її функціонування й розвитку. Відтак, для осмислення її вектору одним з основних завдань влади та громадскості є вивчення інституційного забезпечення розвитку податкової системи у контексті реформи місцевого самоврядування в Україні.

Важлива риса національної податкової системи - це існування конфронтації між платниками податків та державою. Вивчаючи інститути оподаткування у контексті організації фіскального процесу та збалансування інтересів платників податків і держави, необхідно відзначити скерованість на узгодження права самої держави забезпечувати регламентування процесу оподаткування, втілювати рівнозначні правові норми для усіх учасників фіскальних відносин, а також забезпечувати право громадян на здійснення громадського контролю.

Дослідження інституційної парадигми формування ресурсної бази територіальних громад, здійснюється шляхом вивчення відповідних інститутів, а також причини і закономірності їх становлення, трансформації відбору. Варто зазначити, що сам податок, і стабільний у часовому вимірі і просторі є обов'язковим платежем, трактується як фундаментальний інститут кожної держави.

Податок – це інститут, який регулює фіскальні відносини громадян і держави у частині наповнення бюджетів фінансовими ресурсами, а також фінансування діяльності держави щодо задоволення суспільства відповідним благом. Податок окреслює певні обмеження, щодо функціонування та реалізації господарської діяльності в країні. Таким чином, обов'язкові платежі, як стійка норма економічного функціонування, фіксуються у поведінці платників податків у вигляді певних стереотипів та звичок, що сприяють усталенню прогресивного

економічного мислення, трансформація якого відбувається впродовж еволюціонування зазначеного інституту.

Науковці виділяють формальні і неформальні інститути оподаткування. Формальні інститути включають юридичну складову, а саме правові норми, правила, які регламентують і регулюють відповідні фіскальні процеси в державі¹

Стосовно неформальних інститутів, які слугують для узгодження взаємодії економічних партнерів та держави, включають неформальні норми і правила, а також традиції, звичаї і біхевіоральні стереотипи, що регулюють фіскальні відносини економічних партнерів та реально діють на практиці².

Загалом можна окреслити два основні наступні типи відношення між формальними і неформальними фіскальними інститутами (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Типи відношення між формальними і неформальними фіскальними інститутами

тип відносин	зміст відносин
відношення доповнення	неформальні практики доповнюють формальні правила у неврегульованій ними сфері дій
відношення відповідності	формальні правила адекватно підтвержені неформальними практиками в соціально прийнятні біхевіоральні стереотипи
відношення посилення	неформальні правила більш жорсткі, ніж формальні
відношення заміщення	неформальні норми є реально дієвішими ніж формальні
відношення протиріччя	юридична норма та неформальна практика, що суперечить їй співіснують паралельно, кожна у своєму сегменті

Джерело: Крисоватий А.І., Кошук Т. В. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів. *Фінанси України* №9, 2011. С. 18 – 31.

¹ Химинець В.В. Інституційні основи сталого розвитку. Карпатського регіону в контексті синьої економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 161-165.

² Ільченко Н.М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pd>

Отже, формування й функціонування механізму оподаткування у державі базуються на основі фінансових витрат на розробку і впровадження інституційних засад оподаткування; витрати на процеси адміністрування і справляння обов'язкових платежів, і витрати щодо забезпечення відповідних норм оподаткування. Від раціонального розподілу отриманих місцевими бюджетами ресурсів та оптимізації витрат залежить ефективність функціонування інституту податку загалом, а ключовими є зниження трансакційних витрат оподаткування є поліпшення адміністрування податків і скорочення ухилення та уникнення від оподаткування.

Стратегічний розвиток національних реформ, що торкнулися локальних бюджетів та були сформовані на соціально-орієнтованій економіці, частково змінив свій напрямок із початком повномасштабного вторгнення на забезпечення мілітарних потреб. Таким чином ключові характеристики розбудови податкової системи держави у період реформування місцевого самоврядування полягають на засадах:

- структуризації формування державної та приватної форм власності, шляхом задоволення суспільних потреб;
- розвитку ринкової культури та національного менталітету;
- збалансування приватних і публічних інтересів шляхом вдосконалення фіскальних інструментів.

Водночас при реалізації податкових реформ варто врахувати умови розвитку усіх формальних та неформальних інститутів, оскільки в загалом вони складають інституційне середовище держави і суспільства.

Максимально враховувати усі аспекти функціонування та розвитку інституційного середовища доволі непросто, так як йому властива неоднорідність під впливом різноманітних суспільно-політичних, фінансово-економічних, демографічних та ін. факторів. Відтак, науковцями структуровано інституційне середовище у контексті притаманних йому властивостей у три рівні (рис. 1.1):

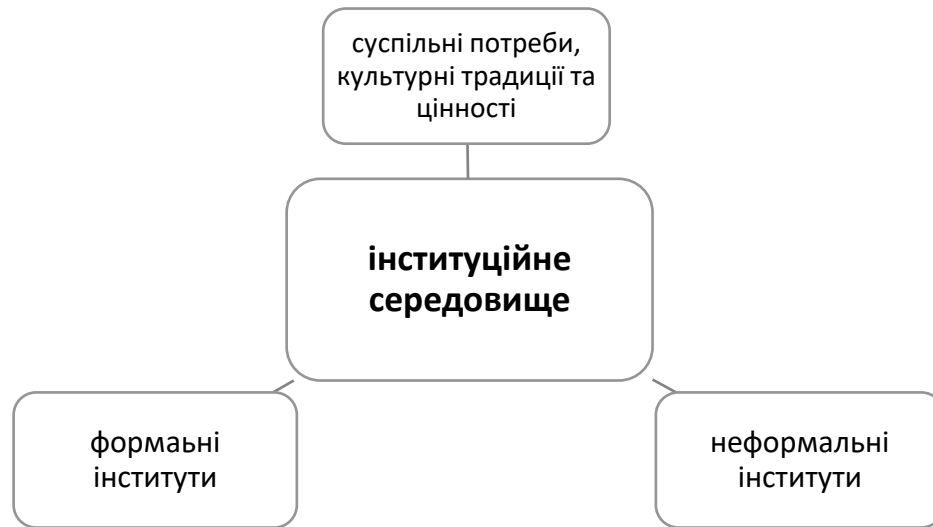

Рис. 1.1. Структуризація інституційного середовища

Джерело: складено автором на основі:³

Таким чином, з точки зору інституційної теорії, податкову систему держави необхідно розглядати з врахуванням наявності наступних формацій:

- формальних інституцій – правових інструментів та законодавчо встановлених норм (законів та підзаконних правових актів), ключовим завданням яких є регулятивна функція податкової системи, становлення та впровадження певних видів обов’язкових платежів (податків, зборів, внесків) та інших ресурсів для наповнення місцевих бюджетів. До формальних інститутів також треба врахувати порядок справляння, адміністрування податкових платежів, а також контролю за своєчасністю та повнотою їх сплати, відповідні обмеження та стимулювання поведінки платників податків;
- організаційних структур, митних та податкових органів, а також організацій та установ, які уповноважені здійснювати нагляд за процесом справляння й адміністрування обов’язкових платежів, які забезпечують дію механізму примусу для дотримання чинного законодавства;

³ Сухоставець А.І. Інституційне середовище формування соціального капіталу. *Економіка і суспільство* №12.2017. С. .155 – 158. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/24.pdf

- організацій та установ, діяльність яких безпосередньо або опосередковано впливає на розвиток податкової системи; такі організаційні структури мають законодавчо обґрунтовану та чітко визначену структуру, повноваження та систему зв'язків і підпорядкування;
- неформальних інституцій – звичаї, умовності та традиції, які мають суттєвий вплив на формування моделі податкової культури серед суб'єктів оподаткування, визначаючи їх правову свідомість, податкову обізнаність, етику підприємництва тощо.

Таким чином, ключовим чинником формування, функціонування й розвитку інституційного середовища податкової системи є процес, пов'язаний з її реформуванням, в основі якого закладена управлінська діяльність органів виконавчої влади, з метою удосконалення податкової системи.

Сьогодні правове регулювання забезпечення ресурсної бази місцевих бюджетів країни здійснюється суттєвою кількістю законодавчо-нормативних актів загального і спеціального характеру. Їх основними властивостями щодо формування господарських відносин, механізмів розробки й впровадження інструментів фіскальної політики, окреслюється фінансово-економічними показниками платників податків, держави та громадян країни. Водночас, надмірна кількість нормативно-правових активів щодо регулювання господарських відносин з приводу формування та функціонування місцевих бюджетів, вносить певний деструктив у забезпечення дієвості та ефективності податкових реформ і, відповідно, ніяк не поліпшує якість функціонування досліджуваного механізму.

Інституційне середовища формування ресурсної бази місцевих бюджетів держави потребує доповнення і більш об'єктивної оцінки фіскальної політики в умовах мілітарної необхідності, що дозволить максимально реалізувати потреби суспільства та створить можливості для опрацювання практичних напрямів моделювання процесів вибору раціональних фіскальних рішень в умовах воєнного часу.

Треба зазначити, що систематичні спроби змінити податкову систему України відстежувалися з 1991 р. Найбільш суттєвих позитивних трансформацій останніх років податкова система зазнала саме з проведенням реформи децентралізації та зміни управління публічними фінансами.

Разом з тим необхідно зазначити, що до 2014 р. практика формування доходів локальних бюджетів базувалася на засадах централізованого управління фінансовими ресурсами та їх перерозподілу шляхом надання субвенцій і дотацій окремим регіонам. Відтак, функціонування національного господарства в умовах перехідної економіки базувалося здебільшого на засадах інтенсивного використання податкових інструментів, що виокремлювало чіткі ознаки фіскалізму. Тренди зміни національної економіки у векторі поширення ринкових умов функціонування, сприяє раціоналізації сфери державного управління та податкової системи зокрема, натомість виникають певні неузгодженості норм права, що є невідповідністю суспільним вимогам. Російсько-українська війна, яка розпочалася з окупації Автономної Республіки Крим у лютому 2014 р. стала основною причиною зміни руху національної економіки у бік цивілізованого трибу функціонування та розвитку, проте повномасштабне вторгнення агресора у лютому 2022 р. загальмувало інтенсивність їх впровадження, а отже, і очікуваний позитивних ефект.

Отже, на старті реформування місцевого самоврядування оподаткування в Україні характеризувалося негативними ознаками:

- надмірним фіскалізмом, що значно обмежувало ефективність, а поза тим і роль фіскальних ресурсів на рівні реалізації державного управління місцевого самоврядування;
- нестабільністю, деструктивністю, суперечливістю та ускладненими нормами податкового права;
- неефективністю та нераціональністю інструментів адміністрування окремих обов'язкових платежів, що спричиняло чималу затратність цього процесу відносно доходів локальних бюджетів, отриманих від справляння фіскальних платежів;

- невідповідністю юридичних норм та невідповідність трендам розвитку податкових систем економічно розвинутих країн.

Окреслені негативні аспекти спричинили певні наслідки у розвитку податкової системи та наповненні локальних бюджетів відповідним ресурсом: суттєве збільшення податкової заборгованості платників податків перед бюджетами, що спричинено відсутністю дієвого механізму забезпечення сплати ними обов'язкових платежів до бюджету. Тут треба зауважити на наявності проблемних питань з реструктуризацією податкового боргу юридичних та фізичних осіб перед державою, проведення бюджетних взаємозаліків, що досить деструктивно вплинуло на формування фіскальної культури як платників податків так і органів державної виконавчої влади, оскільки робило не вигідною своєчасну повну сплату податків⁴;

2) максимізація схем ухилення й уникнення сплати податків, спровоковане викривленням умов конкурентності внаслідок нерівномірності розподілу та перерозподілу податкового навантаження на платника, корупційністю органів виконавчої влади, недосконалістю законодавчої бази та інтенсивним недотриманням правових норм щодо справляння податкових платежів;

3) нерівномірний розподіл податкового навантаження на платників, наслідком чого є максимальне фіскальне навантаження акумулюється саме щодо законослужняних платників податків, як правило, позбавлених податкових пільг.

Водночас, не дивлячись на ці недоліки, стверджують фахівці, реформування національної податкової системи має здійснюватися на основі того, що загалом податкова система України вже відбулася і не зобов'язання підлягати докорінним змінам⁵. Наше бачення цієї проблеми якраз і відображає потребу у тотальному реформуванні як податкової системи загалом так і фіскальних інструментів її регулювання, особливо у післявоєнний період, задля

⁴ Територіальна громада як базова ланка адміністративно територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.

⁵ Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015-2017. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. USAID. Фонд Східна Європа. Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ, 2018. 44 с.

налагодження ефективних комунікацій держави та платника, а також оптимізації бюджетів громад.

1.2. Властивості місцевих податків та зборів та їх характеристика

Проблема організації бюджетування місцевих громад може раціонально вирішуватися за допомогою важливих фіскальних інструментів, що мало б забезпечувати ефективне функціонування та розвиток місцевого самоврядування. Вдала реалізація функцій та завдань, покладених на виконавчі органи місцевого самоврядування, повинна базуватися на використанні дієвого фіскального забезпечення.

Головним ресурсним джерелом, яке формує базу місцевих бюджетів мають стати надходження громад у вигляді місцевих податків і зборів. Відтак, значення ролі місцевих фіскальних платежів і максимізація їх питомої ваги загальних доходах локальних бюджетів, що є ключовим напрямом стабілізації ресурсної бази місцевих бюджетів та посилення фінансової автономії регіонів. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають гарантувати збільшення дієвості бюджетно-податкового планування та допомагати виявленню бюджетних резервів зростання фіскального потенціалу. Вирішення окреслених завдань можливе за умови детального вивчення реальної ситуації щодо конкретного регіону, його фіскального потенціалу шляхом впровадження раціональних науково-обґрунтованих фіскальних інструментів, а також зважене встановлення локальних обов'язкових платежів на території відповідної територіальної громади.

Відтак, система місцевого оподаткування повинна не тільки реалізовувати потреби місцевих бюджетів щодо надходження фінансів, а й зважити на рівень платоспроможності громадян певного регіону, а також потенційних платників локальних податків та зборів. Також, при встановленні розміру ставок місцевих податків і зборів, та при впровадженні податкових преференцій справляння

обов'язкових платежів необхідно звертати увагу на основні аспекти їх нерозривному зв'язку.

Властивою ознакою національної податкової системи в цілому та систем локального оподаткування, зокрема, є її нестабільний характер, що насамперед, обумовлено частими змінами податкового законодавства. Отож, при запровадженні усіх локальних платежів фіскального характеру на місцевому рівні органи місцевого самоврядування мають враховувати цю специфічну властивість і ефективно впроваджувати засади максимальної еластичності системи оподаткування та достосування її до оптимальних умов функціонування регіону.

Становлення місцевого оподаткування та його системна еволюція в Україні співмірна із розвитком інституту місцевого самоврядування. Внаслідок перманентних змін податкової системи, відповідно трансформуються і зміст, і роль місцевих бюджетів. Організаційно-функціональний триб сучасної муніципальної влади окреслює важливість місцевих фінансових ресурсів у бюджетній системі країни, щодо потенціалу залучення й використання централізованих коштів платників податків на різноманітних рівнях задля вирішення соціальних, економічних, культурних та побутових проблем.

Згідно з Бюджетним Кодексом України всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети⁶.

Після реформування місцевого самоврядування та реорганізації територіальної влади в Україні здійснюється інтенсивна робота щодо формування дієвих і фінансово спроможних територіальних громад.

⁶ Бюджетний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572). {Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

Отож, фінансові ресурси об'єднаних територіальних громад, що формуються згідно із реформами місцевого самоврядування та територіальної організації влади задля створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад⁷, матимуть безпосередні міжбюджетні відносини з бюджетом держави.

Вивчаючи ретроспективу розвитку та формування органів місцевого самоврядування треба зазначити, що регіональні органи, такі як ради (обласна, районна, міська, селищна, сільська, тощо) не мали власних статутів. а тому не могли бути названими органами місцевого самоврядування та функціонували як органи державної влади. Із набуття Україною державного суверенітету стартував системний перехід, у процесі ради локальних органів реорганізувалися у органи місцевого самоврядування. Наступним, було розпочато поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, що мало б сприяти побудові правової держави. Першочерговим основним кроком на етапі переходу став прийнятий 7 грудня 1990 року Верховною Радою України Закон «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»⁸. Таким чином, місцеві ради набули статусу представницьких органів державної влади та територіального самоврядування з окресленими організаційними функціями та правовою, матеріально–технічною автономією.

27 березня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування»⁹, де зафіксовані юридичні норми та правові засади роздержавлення органів місцевого самоврядування та місцевих рад народних депутатів на усіх рівнях, трансформація їх на локальні органи місцевого і регіонального самоврядування,

⁷ Реформа децентралізації. Уряд і органи влади. Урядовий портал. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>

⁸ Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» Закон втратив чинність на підставі Закону № 280/97-ВР від 21.05.97, ВВР, 1997, N 24, ст.170. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>

⁹ Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 07.12.1990 № 533-ХІІ (Втратив чинність згідно із Законом України від 21 травня 1997 року N 280/97-ВР). Ліга Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T053300?an=5>

звільнення їх від виконання загальнодержавних функцій та зосередження їхніх зусиль на вирішенні питань місцевого життя в інтересах населення відповідної території¹⁰.

У 11.06.1996 р. Україна доєдналася до Європейської хартії місцевого самоврядування, а наступного 1997 р., а саме 15.07.1997 р. наша держава ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування – головний документ, згідно з яким здійснюється механізми регулювання та певний розподіл адміністративних та виконавчих повноважень щодо відповідної країни яка ратифікувала вищенаведений документ, що засвідчує фундаментальні структурні та юридичні умови запровадження новітніх органів місцевої влади на регіональному рівні. Також цим документом забезпечено дотримання певних вимог різновекторного розвитку місцевих громад та органів місцевого самоврядування, гарантування автономії місцевої влади.

Згідно з ст. 9 Європейської Хартії про місцеве самоврядування органи місцевого самоврядування можуть в межах національної економічної політики на власні адекватні фіскальні та нефіскальні ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відповідає повноваженням, передбаченим конституцією або законом. Принаймні частина таких ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону¹¹.

Незважаючи на підписання Україною Європейської Хартії про місцеве самоврядування більшість положень цього документу ніяк не відобразилось в основних законодавчих актах України. У Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 року¹², відповідним чином визначено синтез централізації і децентралізації у реалізації державної влади, визначено функціональні особливості, сформовані на фундаментальних засади місцевого

¹⁰ Карий. О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015.- 176 с.

¹¹ Європейська Хартія місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. ВРУ. Документ 994_036, чинний, поточна редакція. Редакція від 16.11.2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

¹² Конституція України. – К.: Вікар, 1996.

самоврядування, ратифіковані і юридично закріплені місце і роль місцевого самоврядування.

У травні 1997 р. українська влада прийняла Закон «Про місцеве самоврядування в Україні»¹³, відповідно до якого конкретизовано ключові положення Конституції стосовно місцевого самоврядування, деталізовано повноваження місцевих рад, зазначено функціональні обов'язки їхніх голів, виконавчих органів та організаційно-правову, матеріальну і фінансову базу місцевого самоврядування.

Вже з 2014 р. в Україні було розпочато нову реформу органів місцевого самоврядування та запроваджено засади децентралізації. З запровадженням Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні¹⁴ (01.04.2014), Закон України «Про співробітництво територіальних громад»¹⁵ (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад»¹⁶ (05.02.2015), а також внесено відповідно зміни до Бюджетного і Податкового кодексів України – стосовно бюджетної децентралізації. Загалом цей механізм був відпрацьований згідно з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування¹⁷ ефективний та дієвий інститут місцевого самоврядування, що базується на об'єднанні територіальних громад (ОТГ) певного регіону. За останні роки впровадження реформи з 490 районів, зокрема до 2020 р., було утворено 136, а також з 11250 ОТГ 1470 ОТГ у 2020 р. Загальна кількість громад, які добровільно об'єдналися - 4882 од., з яких у 936 ОТГ відбулись перші локальні вибори¹⁸. Владою держави опрацьовано і перспективні плани реорганізації територій громад, які охоплюють територію 24

¹³ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. *Урядовий кур'єр*. Верховна Рада України, 1997. 14 червня.

¹⁴ Кабінет Міністрів України. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Київ, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

¹⁵ Закону України "Про співробітництво територіальних громад" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 34, ст. 1167). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2867-20#Text>

¹⁶ Закон України Про добровільне об'єднання територіальних громад (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

¹⁷ Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

¹⁸ Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>

областей, враховуючи тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим.

Перебудова регіонального устрою дала можливість значно посилити дохідну частину локальних бюджетів. Проте, варто зазначити, що фінансування значної частини видатків, пов'язаних з функціонуванням територіальних громад, тепер здійснюється за кошт їхніх бюджетів. Досліджуючи проблемні питання місцевих бюджетів варто здійснювати детальний моніторинг і проводити аналіз відповідних сегментів. Таким чином, перший сегмент включає місцеві бюджети як певну організаційну форму консолідації певної частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів влади. Другий сегмент висвітлює місцеві бюджети, як відповідну систему фінансових, а більш конкретизовано – фіскальних відносин, що формуються між різноманітними ланками бюджетної системи та її суб'єктами:

- локальними бюджетами й господарськими структурами, що функціонують на певній території;
- бюджетами й населенням цієї території;
- бюджетами різних рівнів із перерозподілу фінансових ресурсів;
- місцевими і державним бюджетами¹⁹.

Згідно чинного законодавства²⁰ автономність локальних бюджетів забезпечується власними та закріпленими за ними на перманентній основі загальнодержавними доходами, а також юридичним правом самостійно окреслювати вектори використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Базовою засадою забезпечення фінансової автономності місцевих бюджетів місцевого впровадження дієвих фіскальних інструментів для формування доходів місцевих громад.

Держава своєю чергою, забезпечує ефективність формування доходів бюджетів органів місцевого самоврядування.

¹⁹ Фатюха Н. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.62. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/64.pdf

²⁰ Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542. *Голос України*. 2001. №129. від 24 липня 2001 р.

Усі локальні бюджети є автономними та гарантуються зафіксованими за нами відповідними джерелами доходів бюджету та правом регіональних бюджетів органів місцевого самоврядування визначати вектори реалізації бюджетних фінансів згідно із законами України в умовах воєнного стану, а також правом регіональних місцевих рад незалежно ні одне від одного опрацьовувати й затверджувати відповідні фінансові плани місцевого значення.

Нині, з врахуванням інтенсивних воєнних дій на території України, в межах реалізації усіх засад Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні²¹ здійснюється інтенсивна робота щодо становлення та розвитку фінансово спроможних територіальних громад. Згідно чинного права створюються бюджети територіальних громад, які формуватимуть безпосередні міжбюджетні відносини із центральним бюджетом країни. Загалом місцеві органи влади забезпечуватимуть реалізацію одного із напрямів реформи міжбюджетних зв'язків, тобто трансформація триступеневої бюджетної системи до двоступеневої. Таким чином, завдяки реалізації реформ місцевого значення уряд держави досягнув відповідних результатів (рис.1.2).

Одне з ключових завдань реформи децентралізації було запровадження системи «Прозорий бюджет»²², завдяки якій вдалося діджиталізувати бюджетні процеси, а також мінімізувати корупційну складову. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет» гарантує транспарентність процесів та процедур, пов'язаних із бюджетуванням як на державному, так і місцевому рівнях. Водночас, ця система дає змогу українським громадянам контролювати використання бюджетних ресурсів розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними установами, організаціями та підприємствами, а також Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування. Система «Прозорий бюджет» є складовою відкритого уряду України, що нині відповідає вимогам громадянського суспільства щодо прозорості у використанні публічних фінансів і бере до уваги рекомендації Світового банку (СБ), Міжнародного валютного

²¹ Місцеві бюджети. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets>

²² Прозорий бюджет. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/open-budget>

фонду (МВФ) та Міжнародного бюджетного партнерства (МБП) стосовно міжнародних стандартів прозорості, таких як «Відкритий бюджет» (Open Budget), Відкриті витрати (Open Spending), Відкриті контракти (Open Contracting) та Участь громадськості (Citizen Participation)²³.

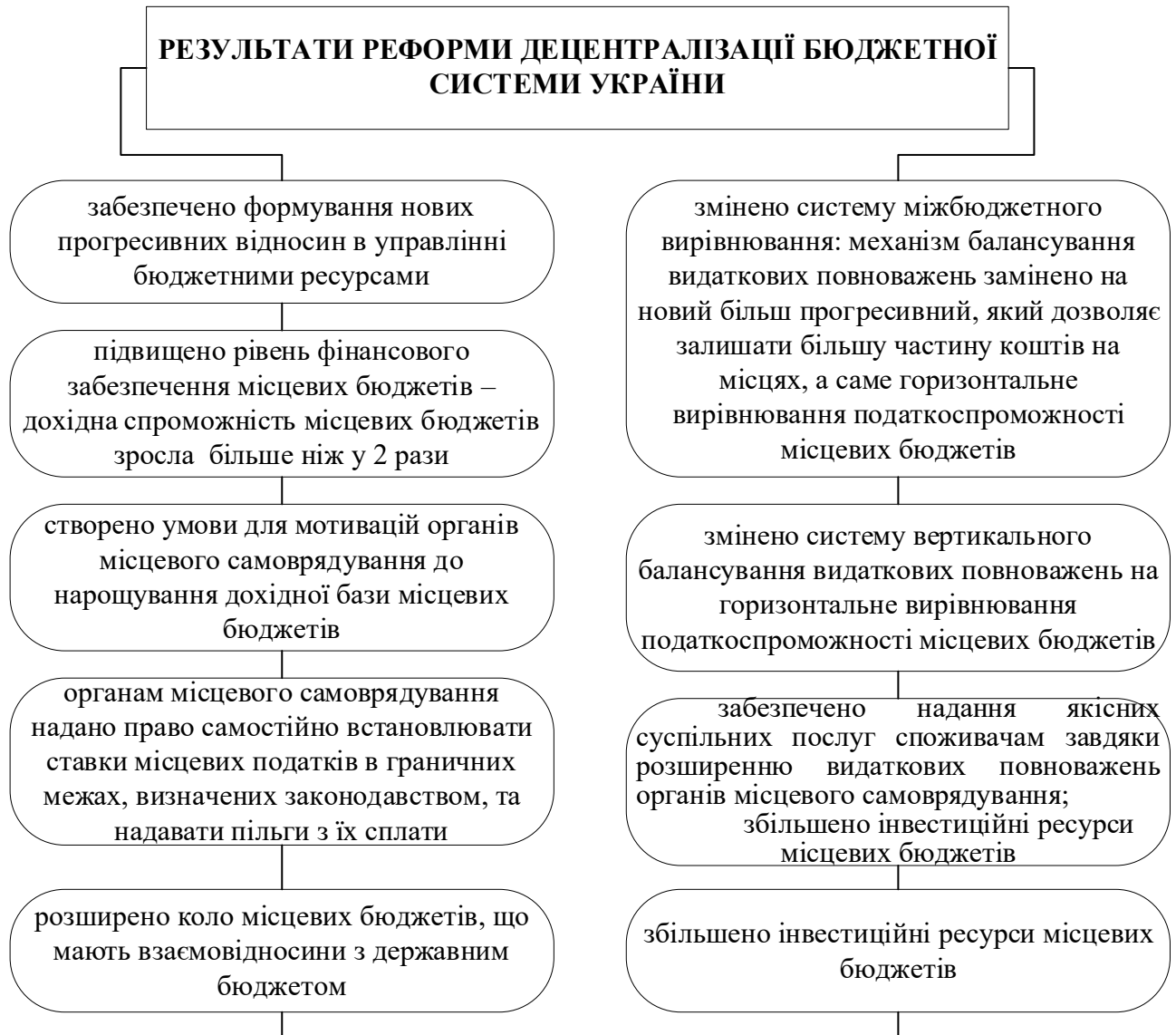

Рис. 1.2. Результати реформи децентралізації бюджетної системи України

Джерело: Місцеві бюджети. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets>

²³ Прозорий бюджет. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/open-budget>

Таким чином, функціонування місцевих бюджетів і здійснення реформи децентралізації у правовому полі врегульовано питання максимальної бюджетної автономії та фінансової незалежності локальних бюджетів, що ототожнюється метою відповідної Концепції реформування органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Висновки до розділу I

Таким чином, вивчаючи теоретичні засади та джерела формування ресурсів територіальних громад та розглянувши інституційні засади розвитку податкової системи держави у період реформування місцевого самоврядування і властивості місцевих податків та зборів, ми дійшли наступних висновків:

Базовою основою функціонування держави є її фінансове забезпечення, яке базується в основному на доходах фіскального характеру. Консолідуючи грошові ресурси держава формує видатки, від чого безпосередньо залежить якість та повнота виконуваних нею функцій. Податки являють собою не лише фінансовий ресурс наповнення бюджетів країни, але й є дієвим інструментом державного регулювання національного господарства. Відтак, саме податки здійснюють основну роль у формуванні й забезпеченні фінансової стабільності держави, а також і у досягненні добробуту громадян. Важливим сегментом у цьому процесі є формування місцевих бюджетів, адже сучасні реалії їх функціонування та розвитку є вкрай обтяжливими з огляду на низку деструктивних подій: насамперед суттєвих змін система місцевого оподаткування зазнала під час здійснення реформи децентралізації в Україні, яка розпочалася на тлі російсько-української війни (поч. лютий 2014 р. – до нині). Таким чином, в Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації

У розділі розглянуто типи відношення між формальними і неформальними фіскальними інститутами в державі та окреслено їх зміст, завдяки чому виникла можливість детального аналізу дієвості податкової системи держави загалом та якості фіскальних інструментів у формуванні ресурсної бази місцевих бюджетів.

Водночас нами опрацьована структуризація інституційного середовища та проаналізована взаємодія формальних та неформальних інститутів у цьому контексті.

Успішне проведення податкової реформи в Україні пов'язане з трансформацією органів місцевого самоврядування та децентралізації бюджетних коштів залежить від низки відповідних чинників, проте максимального ефекту від здійснення цієї реформи варто очікувати у поствоєнній українській державі після здобуття перемоги над зовнішнім ворогом, оскільки на сьогодні основним завданням держави і суспільства є збереження власних територій та відстоювання державного суверенітету в межах кордонів, визнаних міжнародним правом.

Важливою частиною нашого дослідження є вивчення теоретичних аспектів формування й функціонування місцевих фіскальних платежів, у зв'язку з чим нами досліджено їх властивості та правову основу запровадження в Україні. необхідністю реформування адміністративно-правового регулювання місцевих

Наявність локальних платежів у вигляді податків дає змогу сформувати міжбюджетні відносини у державі та забезпечити нагальні потреби громад і суспільства.

Нині в Україні надзвичайно актуальна проблема забезпечення фінансовими ресурсами місцевого самоврядування. Таким чином варто зазначити, що, місцеві податки і збори, які є базовим джерелом доходів бюджетів громад, на жаль, не до кінця виконують свої функції. Певні ускладнення ведення господарства під час глобальної пандемії та російсько-українська війна суттєво вплинули на перебіг початих реформ місцевого самоврядування. Таким чином, ми продовжимо наше дослідження у наступних параграфах наукової роботи.

РОЗДІЛ II

ПРАКТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Фінансова компонента наповнення фіскальним ресурсом бюджетів територіальних громад

Проблематика справляння локальних податків і зборів є важливим інструментом формування, функціонування та розвитку органів місцевого самоврядування, а також регіональних бюджетів. Якісне виконання функцій та завдань виконавчих місцевих органів, здійснюється шляхом ефективного фінансового забезпечення. Головним джерелом доходів місцевих бюджетів є власні доходи, а також у тому числі місцеві податки і збори.

Праву основу для встановлення локальних обов'язкових платежів фіскального характеру зафіксовано ст. 143 Конституції України за органами місцевого самоврядування. Таким чином, згідно з п. 24 ч. 1 ст. 26 Закону «Про місцеве самоврядування»²⁴ питання, пов'язані з організацією функціонування територіальних громад, вирішуються лише на пленарних засіданнях локальних рад (міської, сільської, селищної тощо).

Чіткий перелік податкових платежів, які включені до складу доходів загального фонду бюджетів об'єднаних територіальних громад, що формується відповідно до Закону та перспективного плану їх формування, що визначені ст. 64 та 691 Бюджетного кодексу України (БКУ)²⁵.

Водночас, весь сегмент відносин, що з'являються у площині справляння адміністрування місцевих податків і зборів, регламентовано Податковим кодексом України (ПКУ)²⁶. Іншими словами, питання оподаткування та

²⁴ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні Із змінами і доповненнями, внесеними» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280?an=917634>

²⁵ Бюджетний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572) {Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

²⁶ Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) (Із змінами, внесеними згідно із Законами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

використання різного роду фіскальних інструментів щодо регулюються цих процесів, визначаються ПКУ та не можуть встановлюватися або редагуватися іншими законами України. Виключення складають лише ті закони, які поміщують положення щодо внесення відповідних змін у ПКУ та/або положення, які встановлюють відповідальність за порушення норм податкового законодавства.

Законодавчими нормами податкового кодексу зафіксовано розподіл податків і зборів на загальнодержавні та місцеві. Водночас до місцевих належать платежі, які є джерелом локальних бюджетів та є обов'язковими на певній території конкретних об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Вони функціонують відповідно до переліку в рамках граничних, законодавчо зафіксованих на загальнодержавному рівні, розмірів ставок, визначених ПКУ.

Структура податків і зборів нашої держави схематично зображена на рисунку 2.1.

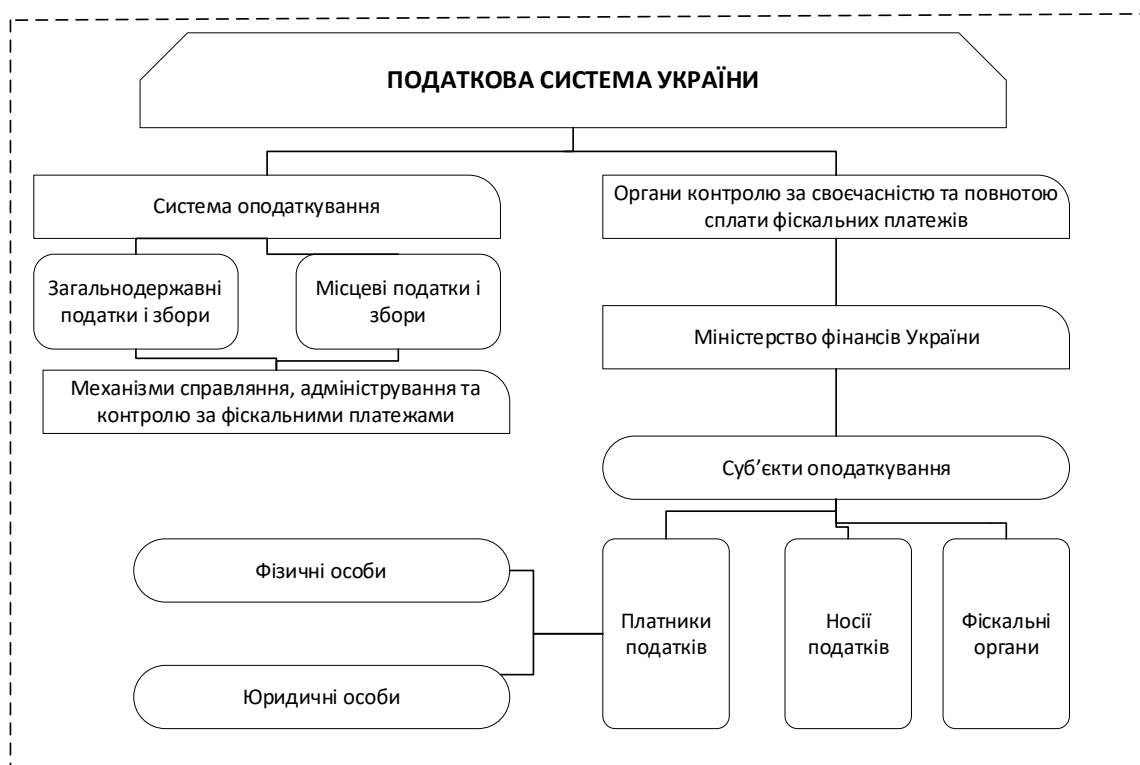

Рис. 2.1. Місцеві податки і збори в структура податкової системи України

Джерело: складено автором на основі літературних джерел: ПКУ.

Таким чином, зображена на рис. 2.1. схема представляє сучасну структуру податкової системи України, до якої входять суб'єкти оподаткування у вигляді контролюючих органів, платники та носії податків, а також перелік фіскальних платежів і правові норми щодо їх справляння, адміністрування, контролю. Юридичними нормами та чинним ПКУ встановлено поділ податків і зборів на загальнодержавні та місцеві. Таким чином, до місцевих відносяться податки та збори, які є обов'язковими до сплати виключно на території відповідних об'єднаних територіальних громад. Вони встановлюються згідно з переліком в рамках граничних розмірів ставок, визначених чинним ПКУ. Локальні податки і збори є компонентою сучасної податкової системи України, справляються згідно з чинним законодавством й формують локальні бюджети.

Формально, право запроваджувати місцеві податки та збори закріплено ст. 143 Конституції України²⁷ за органами місцевого самоврядування ОТГ. Так, відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 26 Закону про місцеве самоврядування²⁸ ці питання вирішуються виключно на пленарних засіданнях органів місцевого самоврядування локальних рад. Таким чином, детальний перелік податків та зборів, які враховуються до складу доходів загального фонду бюджетів об'єднаних територіальних громад, що сформуватися відповідно до чинного законодавства та перспективного плану формування територій громад, окреслені ст. 64 та 691 БКУ²⁹.

Відтак, органи місцевого самоврядування зобов'язані у межах своїх повноважень вирішувати питання щодо впровадження місцевих податків та зборів, під час встановлення яких варто враховувати наступні елементи (рис. 2.2):

²⁷ Конституція України із змінами, внесеними Законами України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

²⁸ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Liga360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280?an=1>

²⁹ Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572) (Із змінами, внесеними згідно із Законами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

Рис. 2.2. Елементи місцевого оподаткування

Джерело: складено автором.

Водночас, чинним законодавством передбачено встановлення податкових преференцій та зафіксовано порядок їх застосування платниками. Запровадження персональних пільгових преференцій та відповідних ставок місцевих податків та зборів для окремих платників податків: юридичних чи фізичних осіб-підприємців, які повністю або частково звільняють їх із сплати обов'язкових фіскальних платежів органами місцевого самоврядування не передбачено чинним законодавством.

Таким чином, до формування ресурсної бази локальних бюджетів зараховують низку платежів фіскального характеру (рис.2.3).

Таким чином, наповнення місцевих бюджетів у 2023 р. відбувалося за рахунок наступних фіскальних платежів: найбільшу частку (66%) займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), 13% – єдиний податок; 8% земельний податок і близько 2% складає податок на нерухоме майно, а також близько 5% і 4% становить акцизний податок та інші податкові надходження³⁰. Загалом схожа структура стосується майже усіх локальних бюджетів на сьогоднішній час.

³⁰ Очікування і реальність: якими насправді є доходи місцевих бюджетів українських громад. Громадське партнерство. URL: http://probudget.org.ua/news/ochikuvannya-i-realnist-yakimi-naspravdi-ye-dohodi-mistsevih-byudjetiv-ukrayinskih-gromad_967/

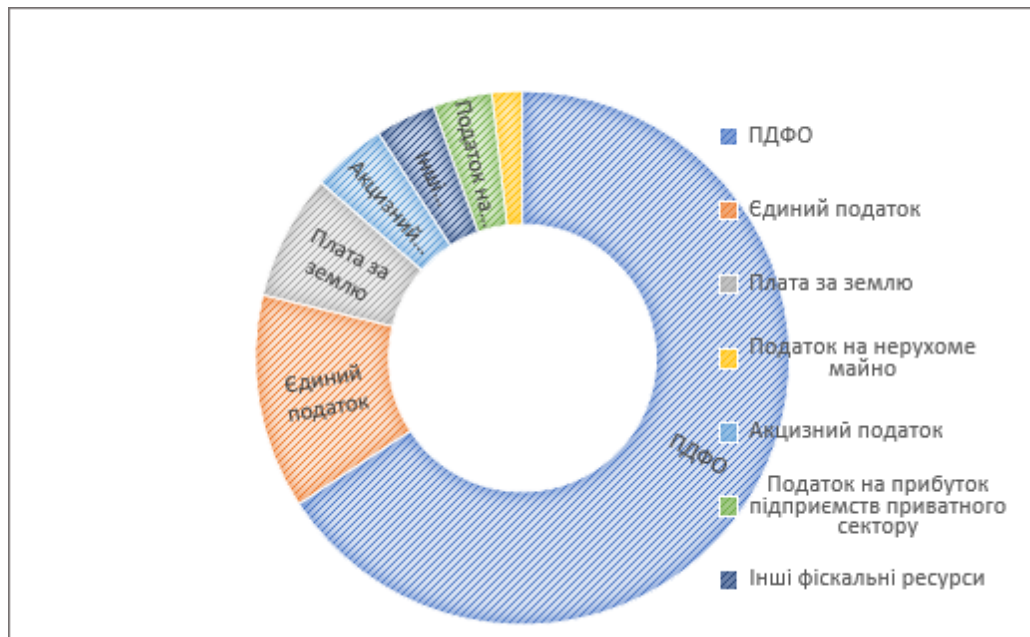

Рис. 2.3. Структура наповнення місцевих бюджетів України у 2023 р.

Джерело: складено автором на основі URL: http://probudget.org.ua/news/ochikuvannya-i-realist-yakimi-naspravdiye-dohodi-mistsevih-byudjetiv-ukrayinskih-gromad_967/

Отож, єдиний податок є найбільш поширеним і важливим податком для формування місцевих бюджетів, оскільки він є показником ділової активності малих та середніх підприємств, а також сприяє розвитку підприємництва в регіоні. Насамперед це спричинено ключовою особливістю єдиного податку, яка базується на об'єднанні декількох податків в один платіж, що спрощує справляння, адміністрування і контроль за сплатою цього податку. Сам податок являє собою певну преференцію для розвитку підприємництва у державі³¹.

Таким чином, при сплаті єдиного податку, платники звільняються від сплати:

- податку на прибуток підприємств,
- податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, отриманих як результат господарської діяльності платника єдиного податку першої - третьої груп (фізичної особи);

³¹ Крисоватий А., Василевська Г. Новітня парадигма преференційного оподаткування: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2013. С. 124 – 141.

- податку на додану вартість (ПДВ) з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім ПДВ, що справляється фізичними особами та юридичними особами;
- земельного податку, крім податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку першої - третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення аграрного товаровиробництва;
- рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи.

Власне, такий підхід скерований на зменшення фіскального навантаження суб'єктів господарювання. Водночас, максимальні розміри ставок єдиного податку можуть стати вкрай обтяжливими для малих підприємців стати непідйомним тягарем для дрібних підприємців. Тому необхідно запроваджувати раціональні науково-обґрунтовані ставки єдиного податку з оглядом на показники платоспроможності суб'єктів господарювання та у відповідності до запитів громади та місцевого бюджету.

Юридично-правові принципи впровадження преференційної системи оподаткування для суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також справляння єдиного податку визначено нормами гл. 1 розд. XIV ПКУ³². Одним з основних понять, пов'язаних із впровадженням єдиного податку, є поняття спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Цей термін треба трактувати як особливий механізм справляння податків і зборів, що окреслює заміну сплати певних обов'язкових платежів на справляння єдиного податку відповідно до чинного законодавства, з одночасним впровадженням спрощеного обліку та звітності.

Платник податку, юридична особа чи фізична особа – суб'єкт господарювання має право на самостійне обрання спрощеної системи

³² Розділ XIV. Спеціальні податкові режими. гл. I СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТ. Податковий кодекс України. Державна податкова служба України. Єдиний державний вебпортал електронний послуг. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-xiv--spetsialni-podat/edynyi-podatok>

оподаткування, у випадку відповідності нормам податкового права, визначених у ПКУ.

Ще одним з ключових платежів для місцевих бюджетів є податок на майно, база оподаткування якого є різнорідним активом, натуральні та вартісні характеристики якого демонструють синтез економічних, соціальних, фізичних, законодавчих чинників. Таким чином, економічні чинники відображають рівень індивідуальних громадян, наявні ціни податки, вартість та якість інфраструктури, а також віддаленість до центрів господарської активності, доступність до надання державних послуг та їхню якість.

Податок на майно необхідно трактувати як платіж, який властиво відповідає принципу платоспроможності самого платника – власника житла та вочевидь, синтезує сплату податків та публічні послуги, які оплачуються безпосередньо платниками. Сучасну модель цього податку в різних країнах інтерпретують по-різному. Ця різноманітність стосується неоднакових підходів до класифікації та систематизації об'єктів оподаткування, окреслення податкової бази, ставок податку, преференцій, а також порядку, форми та способу його справляння. Варіативність елементів цього обов'язкового платежу зумовлена як територіальним устроєм країни, так і її ретроспективною практикою, соціально-економічними завданнями та вимогами.

Ефективність справляння й адміністрування податку на нерухоме майно є необхідною умовою якісного формування достатньої ресурсної бази шляхом оптимального використання фіскальних ресурсів.

Поряд з цим локальні бюджети наповнюють податки на доходи фізичних осіб (ПДФО), який складає найбільшу частку серед інших податкових платежів. Згідно чинного законодавства до 2022 р.- 60% ПДФО поверталися до локальних бюджетів, 15% з загальних надходжень ПДФО залишалися у обласних бюджетах, решта – надходили до державного. Натомість з 2022 р. 4% податкових надходжень з цього платежу надходили у бюджети громад, а вже з 01.10.2023 і у 2024 р. частина платежів податку з доходів, зокрема, «військове ПДФО» залічується до спеціального фонду Державного бюджету України і

направляється на потреби Збройних Сил України. Норматив про зарахування ПДФО до бюджетів громад на рівні 64% залишився незмінним³³.

Податок на землю³⁴, що складає основу ресурсного оподаткування в Україні, також податок на рухоме майно, зокрема, транспортний податок. Беручи до уваги, що з січня 2023 р. розмір мінімальної заробітної плати (МЗП) складає 6 700 грн – об’єктом оподаткування є безпосередньо легкові автомобілі, середньоринкова вартість яких складає більше ніж 2 512 500 грн - ставка транспортного податку зафіксована у розмірі 25 000 грн у рік за кожен окремий автомобіль, що підлягає оподаткуванню³⁵, а також акцизний податок та частково податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки. Треба акцентувати, що акцизний податок справляється до казни громади відповідно до часток, що визначаються щомісячно згідно чинного законодавства, як співвідношення вартості реалізованих суб’єктами господарювання роздрібною торгівлі тютюнових виробів, тютюну, промислових замінників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, на відповідній території за звітний місяць до загальної вартості реалізованих суб’єктами господарювання роздрібною торгівлі за звітний місяць в цілому по Україні³⁶.

Таким чином, податкова служба є однією з ключових інституцій у сфері консолідації державних доходів, але й місцевих фіскальних платежів у формуванні бюджетів різних рівнів. У країнах Європейського Союзу 62 % від спільних доходів держави акумулюють фіскальні органи. За оцінками фахівців вивчення Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у 2020 р. для суттєвої чисельності європейських країн цей показник перевищував 85,0 %.

³³ Рада схвалила передачу військового ПДФО з місцевих бюджетів до державного. Аналітичний портал: Слово і Діло. Політика. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/08/novyna/polityka/rada-sxvalyla-peredachu-vijskovoho-pdfu-miscevux-byudzhativ-derzhavnoho>

³⁴ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX

³⁵ Які автомобілі оподатковуються транспортним податком у 2023 році. Державна податкова служба України. URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/673287.html>

³⁶ До уваги платників 5 % акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів. ДФСУ. Єдиний державний вебпортал електронний послуг. URL: <https://rv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/585460.html>

На сайті фіскальних органів зафіксовано зведену інформацію про величину ставок місцевих податків і зборів та дату їх встановлення на конкретних територіях, а також про запровадженні у відповідних територіальних громадах відповідні податкові преференції та пільги, які представлені у цифровому інформаційному просторі на електронних сторінках громад та місцевих органів самоврядування.

2.2. *Вирівнювання міжбюджетних відносин в період мілітарного протистояння*

Здійснення бюджетної децентралізації шляхом трансформації структури податків і міжбюджетних трансфертних платежів, систематизації видаткових ресурсів та їх переведення у мілітарну площину, а також реорганізації повноважень місцевих органів влади у контексті управління економіки конкретного регіону, зумовили певні труднощі із забезпеченням першочергових суспільних пріоритетів та потреб.

Платники податків – юридичні та фізичні особи - систематично сплачують обов’язкові платежі, підтримуючи державу, що забезпечує виконання її базових функцій, тому підтримка реального сектору економіки є вкрай необхідною навіть за умов воєнного стану. Дякуючи цій відповідальності та сумлінності платників держава забезпечує першочергові потреби Збройних Сил України та здійснює соціальні виплати для внутрішньо-переселених осіб (ВПО) тощо.

Загалом, надходження фінансових ресурсів до загального фонду державного бюджету у вересні 2023 р. склали 57,2 млрд грн. Базові індикатори розпису Міністерства фінансів України щодо доходів загального фонду державного бюджету перевиконано на 2,4% (склали 102,4%), додаткові фінансові надходження до бюджету становлять 1,4 млрд грн. Платникам податків на рахунки повернено 10,7 млрд грн податку на додану вартість (ПДВ)³⁷. Таким чином, показники розпису Міністерства фінансів України з

³⁷ Місцеві бюджети. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1810000000>

податку на прибуток – у 3,1 раза (+2,9 млрд грн), акцизного податку з вироблених та ввезених товарів – 126,2 % (+2,3 млрд грн) виконано у повному обсязі³⁸.

Таким чином, місцеві бюджети у вересні 2023 р. отримали 36,9 млрд грн, що на 4,4 млрд грн, або на 13,7% більше ніж у вересні 2022 р. У розрізі областей доходи локальних бюджетів формуються наступним чином (табл. 2.1):

Таблиця 2.1.

Доходи та витрати місцевих бюджетів України в розрізі областей у 2023 р.

Області	Доходи, тис. грн		Викона- ння	Витрати, тис. грн		Викона- ння
	План	Факт	%	План	Факт	%
Волинська	16141957	14515803	89,92	18942671	13154411	69,44
Львівська	45450671	40129404	88,29	53509426	36339643	67,91
Закарпатська	18421790	16515017	89,64	20430902	14992524	73,38
Івано-франківська	19550374	16890579	86,39	21184403	15627058	73,76
Чернівецька	12123066	11102463	91,58	13293278	9579606	72,06
Тернопільська	13875172	12724337	91,70	15902894	11412452	71,76
Хмельницька	19239836	17359585	90,22	22418970	16069451	71,67
Житомирська	23088041	20511340	88,83	27063141	16747127	61,88
Рівненська	17436069	16072352	92,17	19453520	14422181	74,13
Вінницька	24907348	21572143	86,60	28221613	20252901	71,76
Одеська	39911903	35282103	88,39	46023436	28318815	61,53
Миколаївська	19322347	1775913	91,91	23608950	13585932	57,54
Київська	43487453	39172115	90,07	51134802	30580157	59,80
Черкаська	20419417	18256138	89,40	23229019	15525318	66,83
Кіровоградська	14516451	13067418	90,01	16748343	11645076	69,52
Чернігівська	15267475	14676347	96,12	176636812	11956049	67,79
Полтавська	28171518	24119266	85,61	31841359	21556787	67,70
Дніпропетровська	68978867	58861549	85,33	77858039	51758127	66,47
Запорізька	23569061	20127550	85,39	24860033	14966451	60,20
Донецька	20718385	20398053	98,45	23544937	13566567	57,61
Харківська	42969708	37769678	87,89	45806055	28161186	61,47
Луганська	6446877	4991945	77,43	686801	2122339	30,90
АРК Крим	0	217	0	0	0	0
Сумська	16222545	14686738	90,53	18919517	12794272	67,62
Херсонська	11192774	9529491	85,13	12064616	6432737	53,31

Джерело: складено автором на основі³⁹

Значне збільшення надходжень до загального фонду локальних бюджетів відбулося у Житомирській (+61%), Чернігівській (+58,4%), Закарпатській

³⁸ Макроекономічний огляд та прогноз. Дані та аналітика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/makroogljad>

³⁹ Місцеві бюджети. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1810000000>

(+53,3%), Волинській (+48,2%), Черкаській (+46,1%), Львівській (+43,6%), Рівненській (+42,4%), Чернівецькій (+42%) областях⁴⁰. Така ситуація частково склалася через переформатування локальних бізнесів, перенесення частини з них на умовно безпечніші території. Водночас, згідно із статистичними показниками за останні 9 місяців 2023 р. консолідований бюджету України отримав доходів у вигляді фіскальних ресурсів, на загальну суму 883,5 млрд. грн., з яких 553,3 млрд грн - це доходи державного бюджету, а решта – 330,3 млрд грн. – доходи місцевих бюджетів⁴¹.

Місцеві бюджети щороку зростали у номінальних показниках, як вказує динаміка основних надходжень місцевих бюджетів за період з 2018 – 2023 рр. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

**Динаміка основних надходжень місцевих бюджетів за період
з 2018 – 2023 рр. млрд грн**

Показники	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ПДФО	31,8	38,7	43,5	48,5	58,3	72,2
Місцеві податки та збори	14,1	17,4	18,4	20,5	21,4	23,4
Акцизний податок	3,0	1,4	3,2	3,8	4,0	4,7
Власні надходження установ	4,0	4,0	3,0	4,2	3,2	5,8

Джерело: складено автором на основі ⁴²

Як бачимо з таблиці 2.2. базову частку власних доходів локальних бюджетів за період з січні по березень 2023 р. складає ПДФО, причому його

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Бюджет 2023 року. Діяльність Бюджетна політика Бюджет Державний бюджет. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.

⁴² Економічна статистика. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

частко систематично зростає, починаючи з 2018 р. Далі, за своїм номінальним значенням стоять місцеві податки та збори, інші платежі мають більш-менш однакові показники.

Водночас відносні величини фінансових доходів місцевих бюджетів розподілені наступним чином (рис. 2.4)⁴³.

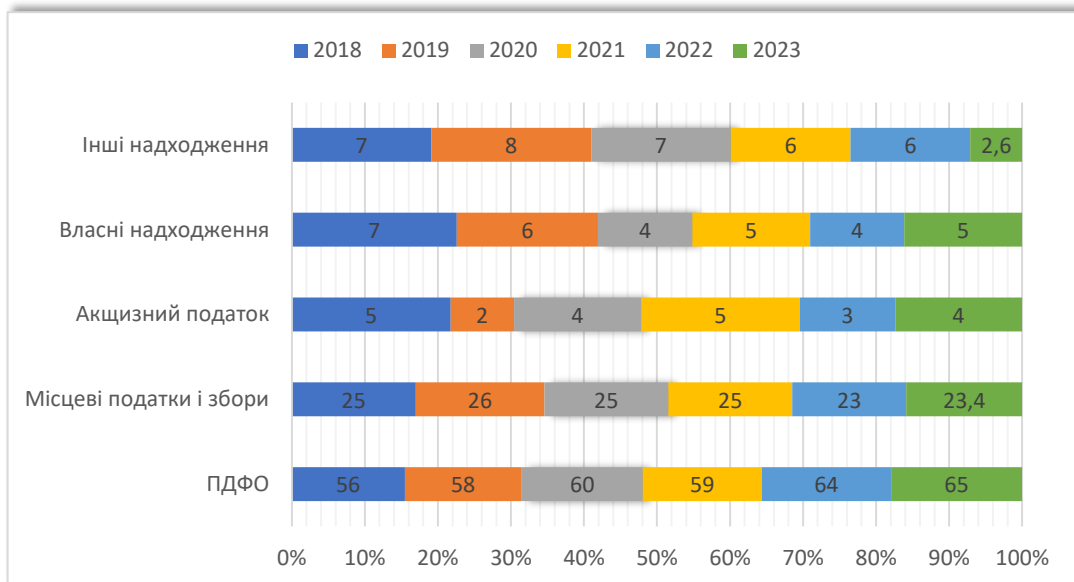

Рис. 2.4. Динаміка структури основних надходжень до місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України з 2018 – 2023 рр., %.

Джерело: складено автором на основі⁴⁴

Таким чином, якщо розглянути відносні показники за період з 2018-2023 рр., треба звернути увагу на низькі надходження в 2020 р., що відбулося внаслідок локдауну, запровадженого під час пандемії COVID – 19, а також у 2023 р., що відбулося внаслідок інвазії російської федерації. Відновлення обсягів фінансового ресурсу місцевих бюджетів у березні 2021 р. суттєво максимізувалися за рахунок ПДФО та місцевих податків і зборів, починаючи з березня 2023 р. Треба зазначити, що обсяги місцевих податків та зборів у березні 2022 р. знизились нижче фіксованого рівня 2018 р.

⁴³ Економічна статистика. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁴ Економічна статистика. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Є необхідність у також у оптимізації чинної державної трансфертної політики, так як досить часто стаються випадки коли уряд надає суттєві додаткові кошти (окрім базової дотації) місцевим бюджетам, у яких обсяг доходів у 2023 р. удвічі, а то і більше перевищує обсяг доходів у 2021 р. (тобто до початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави та запровадження воєнного стану), при цьому є громади, у яких зафіксовано спад аналогічних надходжень, проте вони не отримують ніяких коштів.

Варто звернути увагу, що фіскальні ресурси місцевих громад у системі державних фінансів країни сьогодні відіграють одну з ключових ролей та впливають на якісну пропозицію публічних послуг населенню, так як за фактом, всі надходження державного бюджету скеровуються на вирішення проблем безпеки та оборони. У цьому аспекті місцеві бюджети є гарантованим джерелом не формування Єдиного казначейського рахунку, та фінансовим ресурсом забезпечення належного функціонування основних соціально-важливих галузей національного господарства.

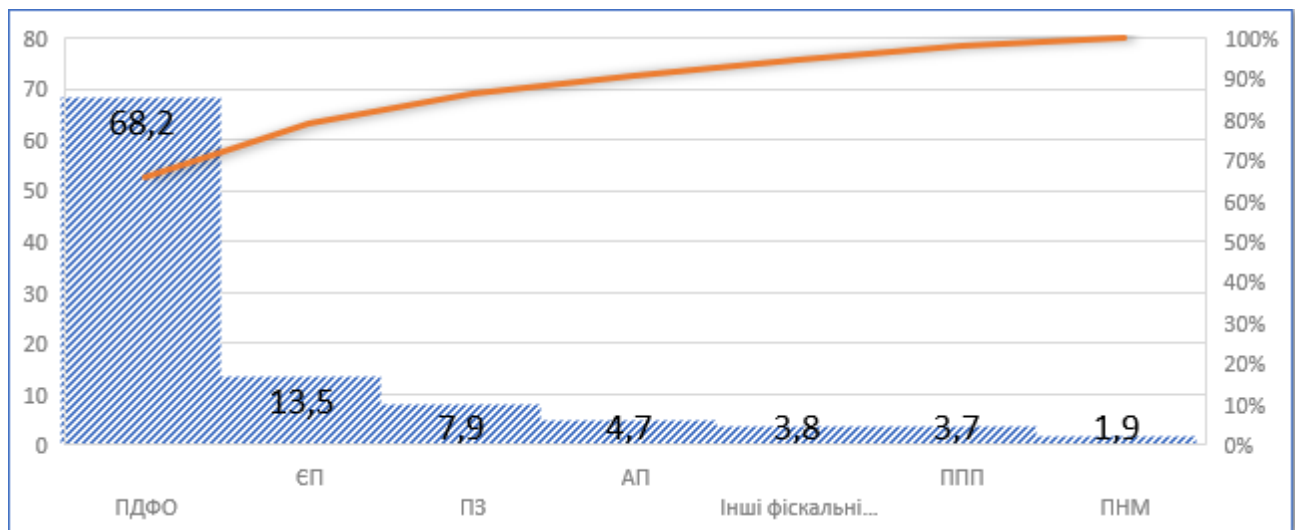

Рис. 2.5. Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за I кв. 2023 р. в Україні

Джерело: складено автором на основі⁴⁵

⁴⁵ Очікування і реальність: якими насправді є доходи місцевих бюджетів українських громад. Громадське партнерство. URL: http://probudget.org.ua/news/ochikuvannya-i-realnist-yakimi-naspravdi-ye-dohodi-mistsevih-byudjetiv-ukrayinskih-gromad_967/

Максимальний абсолютний приріст за перший квартал 2023 р. забезпечили надходження ПДФО з військовослужбовців (+18,9 млрд грн або +329,3%). Минулого року за січень-березень надійшло 5,7 млрд грн цього податку, а в I кварталі 2023 р. вже надійшло 24,6 млрд грн.⁴⁶ Водночас, ПДФО із зарплати скоротився більш ніж на 5 млрд грн із 45,2 млрд грн до 40,0 млрд грн. Ще одним важливим джерелом доходів є Єдиний податок з юридичних осіб +1,7 млрд грн (з 1,8 млрд грн у січні-березні 2022 року до 6 млрд грн у I кварталі 2023 року). Водночас, єдиний податок з фізичних осіб зменшився на 1,5 млрд грн або -14,3% (з 10,3 млрд грн у січні-березні 2022 року до 8,8 млрд грн у I кварталі 2023 року).

Як бачимо з рис. 2.5. найбільші доходи до локальних бюджетів потрапляли від податку на доходи фізичних (ПДФО), решта ресурсів формуються за рахунок єдиного податку (ЄП), податку на землю (ПЗ), акцизного податку (АП), а також податку на прибуток підприємств (ППП), податку на нерухоме майно (ПНМ) та фіскальних інших доходів.

Надходження до консолідованого бюджету у вересні 2023 р. щодо платежів, які контролюються державною податковою службою, становлять 96,3 млрд грн. за 9 місяців поточного року. До державного бюджету надійшло 59,4 млрд грн, до місцевих бюджетів – 36,9 млрд грн. У розрізі податків статистичні показники бюджетного розпису Міністерства фінансів України перевиконано щодо запланованих показників з податку на прибуток підприємств на 27,2 % (+22,7 млрд грн), акцизного податку з вироблених та ввезених товарів (продукції) на 19,5 % (+13,0 млрд грн), податку та збору на доходи фізичних осіб на 1,7 % (+2,1 млрд грн). У розрізі основних платежів у січні – вересні 2023 р. приріст порівняно з відповідним періодом минулого року становить з акцизного податку з вироблених та ввезених товарів (продукції) – в 1,4 раза (+22,5 млрд грн), податку та збору на доходи фізичних осіб – 20,1 % (+20,9 млрд грн), податку на прибуток підприємств – 20,3 % (+17,9 млрд грн)⁴⁷.

⁴⁶ Економічна статистика. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁷ Бюджет 2023 року. Бюджетна політика Бюджет Державний бюджет. Міністерство фінансів Україну. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

Водночас місцеві бюджети за період з січня – по вересень 2023 р. отримали 330,3 млрд грн, що у свою чергу, на 54,6 млрд грн, або на 19,8 % більше ніж у січні – вересні 2022 р.

Спрямування зовнішньої політики України у євроінтеграційний вектор сприяє інтенсивному переорієнтуванню національної господарської системи до цивілізованої системи економічних взаємовідносин західного світу. Основною компонентною конституційного оновлення, яка здійснюється в Україні, є впровадження реформ місцевого самоврядування на принципах децентралізації органів державної влади, що забезпечує створення фінансової автономії громад, здатних ефективно вирішувати актуальні проблеми. Треба зазначити, що децентралізація, яка насправді створює належні умови для переформатування регіональних господарських систем у цивілізовані продуктивні господарства, вже пройшла точку неповернення до старих систем ведення планування бізнесу. Міжбюджетні стосунки відіграють ключову роль у вирішенні багатьох проблем функціонування локальних органів місцевого самоврядування. Реформи, які здійснюються в Україні торкнулися і системи міжбюджетного вирівнювання.

Проблема національної системи місцевого оподаткування в Україні полягає у тому, що безпосередня роль локальних обов'язкових платежів локального характеру у загальній структурі чинної податкової системи є незначною. Починаючи з 2015 р., відстежується невелике зростання питомої ваги місцевих податків та зборів із 0,5 % ВВП у 2014 р. до 1,6 % ВВП у 2022 р. Це є ефектом відповідної реформи децентралізації, розпочатої з 2015 р⁴⁸.

За статистичною інформацією Міністерства фінансів України, ресурсна база локальних бюджетів в Україні у 2023 р. становитиме близько 605,1 млрд грн, з яких 184,2 млрд грн - це трансфертні платежі (дотації, субвенції з державного бюджету). Нині видатки локальних бюджетів як правило забезпечують потреби воєнного стану та спрямовані на розв'язання соціально-побутових проблем жителів відповідних громад та внутрішньо переміщених осіб

⁴⁸ Очікування і реальність: якими насправді є доходи місцевих бюджетів українських громад. Громадське партнерство. URL: http://probudget.org.ua/news/ochikuvannya-i-realnist-yakimi-naspravdi-ye-dohodi-mistsevih-byudjetiv-ukrayinskih-gromad_967/

(ВПО), а також забезпечують матеріально-технічну підтримку ЗСУ. Задля посилення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад, держава запровадила низку нових механізмів та інструментів.

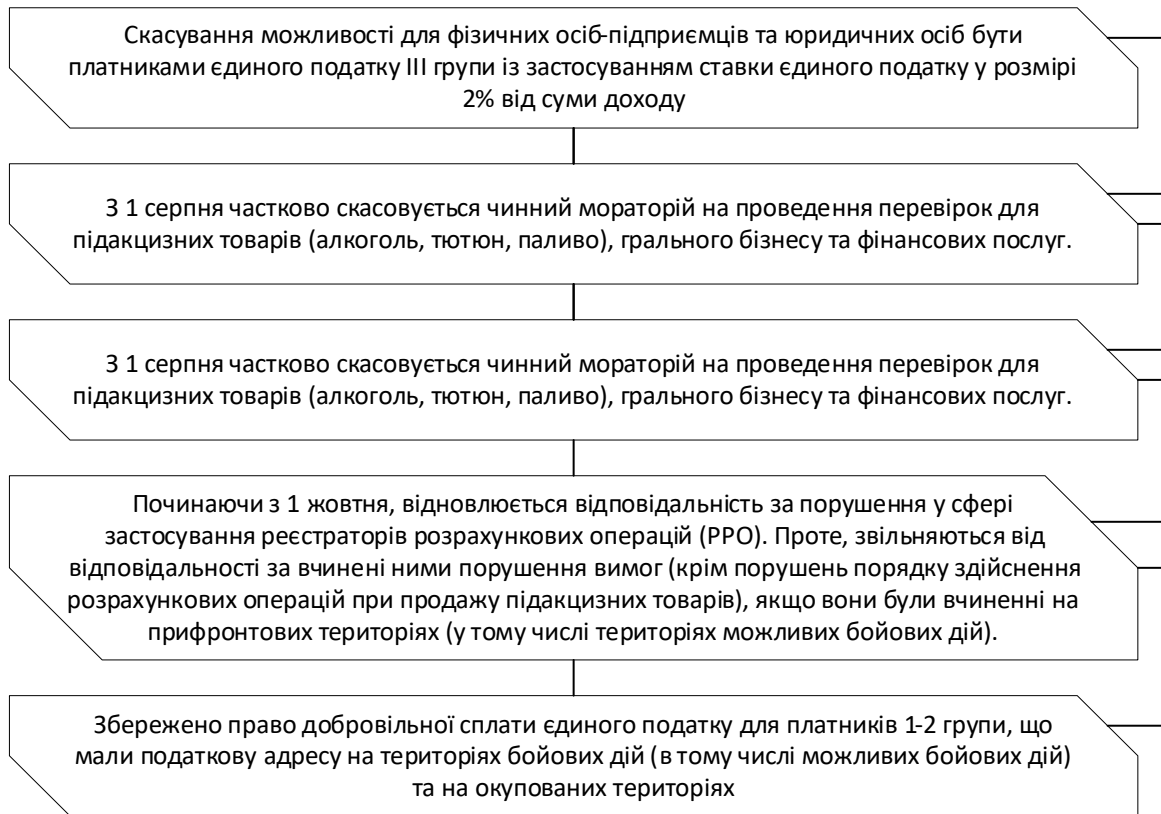

Рис. 2.4. Загальні положення Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» № 3219⁴⁹

Ключовою метою впровадження Закону України від 30 червня 2023р. № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» є виконання Україною зобов'язань у межах Меморандуму про економічну та фінансову політику від 08 грудня 2022 р., щодо відбудови довоєнного стану податкової системи. До ключових трансформацій національної системи

⁴⁹ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» №3219-IX від 30.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>

оподаткування, що регламентується чинним Законом № 3219 передбачено з 01.08.2023 р. запровадити зміни до Податкового кодексу України (рис. 2.4.).

Крім цього в Законі № 3219-XI передбачена нова процедура та умови повернення суб'єктів господарювання, що застосовували спрощену систему оподаткування з особливими умовами, зазначеними у пункті 9 підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України⁵⁰. Такі фізичні та юридичні особи - суб'єкти господарювання переходять на систему оподаткування, на якій вони мали змогу працювати до вибору особливих умов оподаткування. Зміни фіскальних норм права також регламентують питання окреслення меж доходу після повернення до відповідної ставки оподаткування та групи єдиного податку, що встановлені ПКУ, а також специфічні аспекти справляння єдиного податку платниками, які до відміни можливостей для фізичних та юридичних осіб підприємців мали бути платниками єдиного податку III групи із використанням ставки єдиного податку, що складає 2% від суми доходу. Також відміни можливостей для фізичних та юридичних осіб - платників єдиного податку I та II груп не сплачувати єдиний податок (крім тих, у яких податкова адреса зареєстрована на територіях, де відбуваються бойові дії або на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України, від початку повномасштабного вторгнення агресора чи дати тимчасової окупації). Також з 1.08.2023 р. з 1 серпня було частково скасовано чинний мораторій на проведення перевірок для суб'єктів господарювання, які реалізують підакцизні товари, гральний бізнес та фінансові послуги. Водночас, починаючи з 01.10.2023 р., відновлюється відповідальність за фіскальні правопорушення, до прикладу, порушення щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій (РРО). Натомість, звільняються від відповідальності за здійснені порушення вимог (крім порушень порядку здійснення розрахункових операцій при продажу

⁵⁰ Податковий кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). (Із змінами, внесеними згідно із Законами). №2755-VI від 23.11.2023 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

підакцизних товарів), якщо вони були вчиненні на прифронтових територіях (у тому числі територіях можливих бойових дій)⁵¹.

Загалом наповнення місцевих бюджетів у 2023 р. відображає позитивні тенденції. Натомість треба зазначити про значні фіскальні асиметрії⁵² місцевих бюджетів, що вочевидь, потребує кардинальної трансформації загальнодержавної бюджетної політики. Одним з яскравих прикладів такої необхідності можна зазначити податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), при потраплянні якого до безпосередньо до бюджетів об'єднаних громад за місцем проживання працівника, то зникла б суттєва низка проблем: справляння ПДФО відокремленими підрозділами, що мінімізувало б відпрацьовані схеми ухилення та уникнення від оподаткування не за місцем локалізації виробничих потужностей, а за місцем розташування юридичної особи та не було б фіскальних асиметрій через податок на доходи військовиків, а також шантажів із реєстраціями військових частин, великих платників податків тощо.

Основною новацією бюджету-2024 є переспрямування частину податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців із місцевих бюджетів до держбюджету. Тобто усі надходження за кодом 11010200 «Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами» (а це не лише військові, але й поліція, ДСНС та інші) будуть спрямовані до державного бюджету, тому їх не слід передбачати під час підготовки проекту рішення про місцевий бюджет.

Таким чином, формування фінансової бази об'єднаних громад складаються в основному з доходів фіскального значення, наприклад, ПДФО, місцевих податків та зборів, єдиного податку тощо. У забезпеченні фінансовим ресурсом локальних бюджетів основну роль відіграє реалізація податкової

⁵¹ Податковий кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). (Із змінами, внесеними згідно із Законами). №2755-VI від 23.11.2023 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

⁵² Василевська.Г. Інтерсуб'єктивне осмислення теорії фіскального простору. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 1 (24).С. 17-30.

реформи методом здійснення фінансової децентралізації. Як результат цього процесу реформа повинна сприяти наповненню локальних бюджетів фіскальними платежами. Водночас ефективність реалізації фінансової децентралізації залежить від системної реалізації раціонального розподілу джерел фінансування доходної частини локальних бюджетів, які мотивують місцеву владу та сприяють створенню додаткових можливостей для забезпечення пріоритетних завдань виконавчої влади місцевого значення та соціально-економічної підтримки та розвитку об'єднаних територіальних громад.

Висновки до розділу II

Вивчаючи практику формування фінансової компоненти наповнення фіскальним ресурсом бюджетів територіальних громад можна зробити наступні висновки:

Фінансова компонента є одною з базових складових фінансової автономії територіальних громад. Максимізація фіскальних ресурсів дає змогу громадам мінімізувати залежність від центральних органів виконавчої влади та дозволяє самостійно приймати рішення щодо проблем розвитку та покращення якості життя громадян на регіональному рівні.

Дослідження фінансової компоненти дає змогу об'єктивно оцінити ефективність фіскальних інструментів, що застосовуються для нагромадження фінансового ресурсу у місцевих бюджетах об'єднаних територіальних громад. До таких інструментів належать місцеві податки, збори, та загальнодержавні податки, які справляються згідно чинного законодавства до місцевих бюджетів та інші джерела доходів.

Таким чином, саме місцеві податки та збори являють собою ключовий елемент регіональної фіскальної політики. Важливо окреслити оптимальні механізми та методи їх акумуляції, справляння та адміністрування, які б

забезпечували розвиток громад та, поряд з цим, не обтяжували б ні громадян, ні бізнес.

Отож, нагромадження фіскальних ресурсів у бюджетах громад має суттєвий потенціал для стимулювання регіонального розвитку. Обґрунтований розподіл цих ресурсів може забезпечити інфраструктурне зростання, соціальну підтримку та економічну активності бізнесу, а також підтримку ЗСУ.

Водночас, поряд зі максимізацією фінансової автономії, треба гарантувати прозорість та відповідальність у використанні відповідних ресурсів, при активній участі громадськості. Важливо мотивувати до активної участі громадян у прийнятті важливих рішень стосовно фінансового наповнення місцевих бюджетів. Саме це сприятиме визначенню реальних потреб та інтересів громади. Водночас окреслення фінансової компоненти демонструє потребу у системі регулювання та адаптації фіскальної політики для раціоналізації й оптимізації відповідних бюджетних ресурсів, а також та забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Таким чином, дослідження практики бюджетного забезпечення територіальних громад фіскальним ресурсом, розкриває основні аспекти, які необхідно враховувати при опрацюванні та удосконаленні фіскальної політики на місцевому рівні.

РОЗДІЛ III.

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1. Зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів територіальних громад країн ЄС, у контексті інтеграційних процесів України

Станом на нині Україна реалізувала 79% вимог, які стояли перед нею щодо початку процедури вступу нашої держави до ЄС. Максимального успіху Україною досягнуто у таких сферах: інтелектуальна власність (98%), статистика та обмін інформацією (96%), гуманітарна політика (94%). Євроінтеграційні процеси підкреслюють фокус уваги стосовно забезпечення фінансовим ресурсом місцевих бюджетів у країнах Європейського Союзу (ЄС). У кожній країні наявна власна поведінка щодо акумуляції фінансових ресурсів та використання фіскальних інструментів, збудована відповідна модель фіскальної децентралізації, де взято до уваги суттєву кількість чинників – політичних, економічних, демографічних, інституційних, соціальних, комунікаційних тощо. У країнах-учасницях ЄС здебільшого (23 країн із 27) мають дворівневу бюджетну систему – державний та місцеві бюджети, натомість Австрія, Бельгія, Іспанія, Німеччина – трирівневу. В цих країнах, враховуючи адміністративний устрій субнаціональні органи влади мають більше управлінської та фінансової автономії⁵³.

Відтак, фіскальні ресурси є важливим джерелом забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів європейських країн. До топ-п'ять країн з максимальними показниками частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів впродовж останніх двох декад належать Швеція – 57,6%, Німеччина – 59,7%, Латвія – 51,5%, Франція – 47,1%, Фінляндія – 46,9%⁵⁴. Утім, показник

⁵³ A Comprehensive Guide to Tax Rates in Europe. Offshore Company Corp. URL: https://www.offshorecompanycorp.com/insight/jurisdiction-update/a-comprehensive-guide-to-tax-rates-in-europe?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAg9urBhB_EiwAgw88mcdlk45auzS7uAEd7OedoQSfti169rKr8VS7TITLhSTm9_c0L3YTahoCqMYQAvD_BwE

⁵⁴ Main national accounts tax aggregates. An official website of the European Union. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/main/search/-/search/dataset?text=local%20taxes>

податкових надходжень до місцевих бюджетів не може бути єдиним критерієм фіскальної децентралізації. Основні економічні та політичні вигоди від фіскальної децентралізації обумовлюються можливістю місцевої влади приймати відповідні рішення у сфері оподаткування. Під останніми слід розуміти встановлення і регулювання бази оподаткування, податкових ставок і пільг. Як правило – такі повноваження у місцевої влади є щодо майнових податків.

Майнові податки, становлять досить важливу роль у нагромадженні місцевих бюджетів та формуванні податкових надходжень зокрема. Впродовж останніх двох десятиріч середнє значення питомої ваги майнових податків у загальній структурі податкових надходжень місцевих бюджетів держав-учасниць ЄС складає 34,6%. Максимальні показники з цього приводу зазначено у Франції – 60,2%, Словаччині – 60,8%, Румунії – 61,6%, Болгарії – 62,3%, Естонії – 80,5%, Литві – 80,7%, Греції – 90,2%, Ірландії – 100%⁵⁵.

Країни-учасниці ЄС у більшості випадків оподатковуються в один і той же час два класичних об'єкти нерухомості – це земля, будівлі (житлові та нежитлові приміщення). Проте, у певних випадках об'єктом оподаткування може бути лише земля – така практика наявна у державах ЄС, таких як: Естонія, Данія, тоді як Литва, Нідерланди та Ірландія об'єктом оподаткування визначили будівлі, що розміщені на відповідних земельних ділянках, відтак, земля на якій розміщені певні об'єкти не підлягає оподаткуванню. За підсумками аналізу та діагностики системи місцевого оподаткування визначено потенційні резерви покращення фіскальної значимості податків на майно в Україні. Беручи до уваги досвід держав Європейського Союзу, ми можемо ефективно реформувати власну систему місцевого оподаткування, яка б була ефективною щодо наповнення ресурсної бази місцевих бюджетів задля їх ефективного використання з метою розвитку територій у двох напрямках:

- а) вдосконалення основних елементів майнових податків;

⁵⁵ Main national accounts tax aggregates. An official website of the European Union. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/main/search/-/search/dataset?text=local%20taxes>

б) дієвості механізмів адміністрування майнових податків;

Щодо першого напрямку (а), то його доцільно реалізувати шляхом поліпшення безпекової складової чи у повоєнний період, натомість пропозиції треба опрацьовувати і вивчати, науково обґрунтовувати у фаховому експертному середовищі від тепер.

Стосовно другого (б) – а саме, адміністрування майнових податків, має стати одним з найголовніших завдань фіскальних органів.

Таким чином, для кращого функціонування майнових податків в Україні та наповнення ними місцевих бюджетів варто звернути увагу на мінімальні ставки податку нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Розміри ставок цього податку в державах ЄС або стабільно фіксовані, або ж розміщуються у окресленому процентному діапазоні, які залежать від вартості об'єкта нерухомості. У значній більшості кейсів у місцевому оподаткуванні базою оподаткування періодичних місцевих податків на нерухоме майно, виступає вартість об'єктів оподаткування: об'єктів нерухомості та землі. Натомість у чотирьох державах-учасницях ЄС базою оподаткування є саме площа. До таких країн належать: Чеська Республіка як для земельних ділянок, так і для об'єктів нерухомості; у Польська Республіка - актуально для усіх об'єктів нерухомості; Румунія - для земельних ділянок; Словаччина – для всіх типів нерухомого майна.

В Україні чинні ставки на нерухоме майно досить різноманітні. Відтак, можна знайти ставку податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки яка становить 0,001% від мінімальної заробітної плати (МЗП), іншими словами, вона становить у номінальних цифрах близько 7 коп за метр квадратний⁵⁶. Такий податок несе велике фіскальне навантаження в частині його адміністрування неспівмірне з надходженнями від його справляння, а отже, адміністрування цього податку є економічно невиправданим. Встановлення мінімальної ставки, скажімо, на рівні 0,5% від мінімальної заробітної плати дало б можливість нівелювати вплив «політичних» мотивів запровадження ставок податку на

⁵⁶ Пасічний М. Як посилити фінансову спроможність територіальних громад? LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/mykola_pasichnyi/576952_yak_posiliti_finansovu_spromozhnist.html

нерухоме майно. Окрім цього, встановлення найменшої ставки справило б достатньо значний фіскальний ефект для локальних бюджетів територіальних громад, і загалом відповідає практиці країн-учасниць ЄС.

Запровадження підвищеної ставки податку на нерухоме майно, яка становить подвійну максимальну ставку податку (3% від мінімальної заробітної плати) для приватних будівництв, об'єктів незавершеного будівництва, які розташовані у такому стані більше п'яти років від дати отримання дозволу на таке будівництво. Окреслена пропозиція побудована на основі досвіді Фінляндії, яка впровадила підвищені ставки податку для незавершеного будівництва. Саме такий підхід до оподаткування нерухомого майна, яке за фактом, є можливе для використання та у якому цілком комфортно проживають мешканці, має повсюдний характер в Україні та повинно бути вирішене і урегульоване, насамперед, з допомогою фіскальних інструментів.

Таким чином, отримання права місцевим органам влади самостійно впроваджувати розмір преференцій стосовно неоподаткованої площі нерухомості певними способами:

а) запровадити граничний (найвищий) рівень пільгової преференції, обґрунтованого звуження податкової бази, у ПКУ;

б) сформулювати право місцевих органів влади автономно запроваджувати згадану податкову пільгову преференцію у заданих межах (для квартир від 0 до 60 кв. м, для будинків від 0 до 120 кв м), керуючись оцінкою майнового стану конкретного платника податку. Також паралельний варіант для вибору – підвищити граничні ставки до 80 метрів квадратних для квартир, 150 метрів квадратних для будинків та 230 метрів квадратних для інших типів об'єктів житлової нерухомого майна, а практику оподаткування лише за перевищення визначеної житлової площі відмінити як недієву та неефективну.

Важливими тенденціями адміністрування податку на нерухоме майно у країнах Європейського Союзу є впровадження новітніх технологій, таких як діджиталізація, що є першочерговим завданням уряду станом на сьогодні, коли корупція в органах виконавчої влади набула максимальних обертів.

Отже, одним із важливих кроків у цьому напрямі необхідно максимізувати координацію централізованих дій уряду та місцевих органів влади стосовно формування та наповнення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, у тому числі методом оцифрування архівів відповідних бюро технічної інвентаризації.

Відмовитись від звиклої практики надсилання податкових повідомлень рішень на паперовому носії. Найоптимальніше було б використовувати для цього адаптовану форму електронного кабінету платника податків, а також дублювати у створений застосунок «Дія», в якому знаходяться усі необхідні документи. Для громадян, які не здатні користуватися цифровим застосунком, чи зареєструватися у електронному кабінеті або ж не мають змоги отримувати інформацію через зазначені ресурси, треба запровадити безкоштовну адміністративну ініціативу у Центрах надання послуг у відповідних підрозділах органів місцевого самоврядування, а також місцевих Центрах обслуговування платників податків.

Органам місцевого самоврядування та центральним органам виконавчої влади варто активніше застосовувати сучасні інструменти, зокрема фіскальні, для ідентифікації об'єктів нерухомого майна та перевірки цільового використання землі; діджиталізація у виявленні нелегальних об'єктів нерухомого майна, що є базою оподаткування місцевими обов'язковими платежами; ще одним важливим елементом має стати (англ. *big-data*)⁵⁷ для роботи з фіскальними кадастрам. Отож, вдосконалення механізмів та практик місцевого оподаткування скеровано на покращення та стабілізацію фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад, а максимізація надходжень від майнових податків до локальних бюджетів мотивуватиме місцеву владу до безперешкодного надання мешканцям необхідних суспільних послуг на високоякісному рівні.

⁵⁷ Big Data (великі дані) – це поєднання структурованих, напівструктурованих та неструктурованих даних, які можуть бути видобуті для отримання інформації та використані в проектах машинного навчання, прогнозного моделювання та інших передових програм аналітики. Системи, які обробляють і зберігають Big Data, стали загальним компонентом архітектур управління даними в великих організаціях. URL: <https://futurenow.com.ua/shho-take-big-data-velyki-dani/>

3.2. Перспективи вдосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад

Сьогодення є переломним моментом для зміни стратегічного розвитку національної економіки загалом та впровадження ефективних інструментів реалізації фіскальної політики зокрема. Нинішня ситуація виживання й розвитку держави дає шанс переосмислення будь-яких сенсів від політичного до соціального. Водночас використання фіскальних інструментів, які б з одного боку наповнювали бюджети різних рівнів фінансовим ресурсом, а з іншого – мотивувати платників податків до розвитку ділової активності набувають все більшої актуальності та важливості для розвитку кожного регіону та територіальної громади. З огляду на це, місцеві органи влади, які забезпечені конституційним гарантіями реалізації своїх повноважень, а також делегованих їм функцій, відіграють важливе значення у процесі економічної регенерації, разом з тим посилюється роль громадського контролю за виконанням таких повноважень та функцій. Таким чином, треба зазначити, що наявність соціально-активних громад, матиме більше гарантій для ефективного розвитку регіону.

Ключовим питанням місцевого самоврядування є забезпечення повноцінного доступу до публічних послуг для жителів відповідних регіонів, що мотивуватиме до покращення рівня суспільного добробуту та якості життя громадян у післявоєнний період у адміністративно-територіальному утворенні.

Відтак, основним чинником у цьому механізмі є фінансове забезпечення кожної адміністративно-територіальної одиниці, наявність дієвих фіскальних інструментів, застосування усіх можливостей їх консолідації та ефективне використання усіх цих ресурсів. Тому проблема фінансування територіальних громад стає все більш актуальною. Фінансова стабільність територіального утворення має критичне значення для покращення якості та рівного доступу до надання місцевих послуг для мешканців, а відповідно задля розвитку національного господарства, місцевої інфраструктури та ефективного функціонування і розвитку територій. При детальному аналізі фінансової спроможності територіальних громад треба застосовувати комплексний підхід,

який включає соціально-демографічні, адміністративні, фінансово-економічні, інфраструктурні, сервісні та соціокультурні чинники, кожний з яких має відповідні критерії та індикатори. Іншими словами, пріоритетом є важливість встановлення фінансової спроможності та отримання гарантій щодо надання базових публічних послуг належним чином, що сприятиме соціально-економічному розвитку територій коштом ресурсної бази місцевих бюджетів.

Експансивні наслідки фіскального обмеження значно скорочує фінансові можливості місцевого самоврядування, яке своєю чергою є важливою складовою функціонування цивілізованої, економічно-розвинутої держави на демократичних засадах. Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування⁵⁸, прийнятою Радою Європи 15 жовтня 1985 року, органи місцевого самоврядування мають право та здатність в межах закону регулювати й управляти суттєвою частиною суспільних справ, які приналежні до їхньої компетенції та становлять інтереси місцевого населення. Тому спроможність є ключовим аспектом місцевого самоврядування. Таким чином, практичне впровадження реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади на принципах децентралізації в Україні було розпочате з огляду на обмежену спроможність більшості об'єднаних місцевих громад (з понад 11 тисяч місцевих рад, що існували до 2014 року⁵⁹) реалізовувати свої повноваження й делеговані функції належним чином.

Однією з цілей цієї реформи стала консолідація територіальних громад задля посилення спроможності органів місцевого самоврядування для впровадження дієвих заходів та ефективного вирішення громадських проблем, які стосуються їхньої компетенції, а також з мотиву надання якісних та різнопланових публічних послуг громадськості. Термін «спроможна територіальна громада» був визначений у Методиці формування спроможних

⁵⁸ Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97. Законодавство України. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

⁵⁹ Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

територіальних громад, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р.⁶⁰

2020 р., який був ключовим щодо формування базового рівня місцевого самоврядування, оскільки уряд держави 12.06.2020 затвердив нову адміністративно-територіальну структуру базового рівня, яка включала 1470 територіальних громад, враховуючи м. Київ, і охоплювала усю територію нашої країни, за виключенням тимчасово окупованих територій східної та південної частини України, відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»⁶¹. Таким чином, відповідно до внесених змін до Методики, спроможні територіальні громади – це «сільські, селищні (міські) громади, які внаслідок добровільного об'єднання мають здатність самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житловокомунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці»⁶².

Вочевидь фінансова спроможність територіальних громад оцінюється за різними факторами та параметрами, відтак, фінансові ресурси є основною складовою їх функціонування. Із початком об'єднання територіальних громад на засадах добровільності, увага зосереджувалася на смислому усвідомленні спроможності ОТГ власне у сенсі фінансової стабільності, яку науковці окреслюють як здатність територіальної громади (суб'єкта соціально-економічних відносин) до нагромадження фінансових ресурсів з різноманітних джерел і забезпечення відповідного рівня конкурентності на основі раціонального розподілу та цільового використання наявних ресурсів, а також

⁶⁰ Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 08.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF>.

⁶¹ Про добровільне об'єднання територіальних громад. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91) {Із змінами, внесеними згідно із Законами. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

⁶² Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 08.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF>.

забезпечення фінансової та економічної стабільності на довгострокову перспективу⁶³.

Таким чином, інтерпретація стратегії фіскальної децентралізації, яка почала впроваджуватися у 2015 р. заклала законодавчі ініціативи для мотивації територіальних громад до об'єднання та переходу на прямі міжбюджетні відносини. У той самий час були прийняті зміни до Бюджетного⁶⁴ та Податкового⁶⁵ кодексів України, де зафіксовано передання об'єднаним територіальним громадам додаткових бюджетних повноважень та інших закріплення стабільних джерел доходів для реалізації відповідних функцій. Саме такий підхід надав можливість збільшити перелік прав та обов'язків ОТГ стосовно прийняття певних рішень і гарантій повної бюджетної автономії та контролю громадськості за цим процесом. Фіскальна самостійність ОТГ була збільшена щодо місцевих податків і зборів у частині встановлення ставок податків та надання преференцій щодо їх справляння. Разом з тим було збільшено перелік джерел формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок передання певних доходів з державного бюджету. Результатом таких дій влади стало приєднання майже сорок відсотків нових джерел для розвитку й ефективного функціонування місцевого самоврядування держави. Зокрема, було запроваджено новий вид специфічного оподаткування – акцизний податок з кінцевих продаж та збільшено базу оподаткування податком на нерухомість.

Реалізація об'єднання громад на практиці сприяло інтенсивному об'єднанню, зокрема впродовж 2015–2020 рр. було утворено велику кількість об'єднаних територіальних громад і запроваджено зміни у бюджетній системі держави. У 2015 р. було створено 159 ОТГ, які об'єднали 793 територіальні громади. З 25 жовтня 2015 року у цих громадах було обрано нові органи

⁶³ Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL:

https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁶⁴ Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572. Із змінами, внесеними згідно із Законами. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

⁶⁵ Податковий кодекс України (редакція 01.08.2023 р.). Бухгалтер 911. Сайт для бухгалтерів №1 в Україні. URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/>

місцевого самоврядування (ОМС), і з 1 січня 2016 р. вони перейшли на прямі бюджетні розрахунки з Державним казначейством⁶⁶.

Впродовж наступних років консолідація ОТГ здійснювалася, а у 2020 р. було утворено 872 ОТГ (включаючи 41 ОТГ на основі міст обласного значення). Розгалужена структура бюджетної системи України у 2021 р. включала 1952 бюджети, в тому числі обласні, міські, районні, селищні та сільські бюджети. Одним із вагомих результатів фінансової децентралізації було збільшення частки власних доходів у надходженнях місцевих бюджетів⁶⁷.

Надто широка структура бюджетної системи України у 2021 р. складалася із 1952 місцевих бюджетів різного значення (рис. 3.1.):

Рис. 3.1. Структура бюджетної системи України у 2021 р.

Джерело: складно автором.

Таким чином, на рис. 3.1. зазначено структуру бюджетної системи України у 2021 р., тобто до повномасштабного вторгнення. Даний перелік нараховував:

- обласних і АРК – 25 (реально – 24);

⁶⁶. Міністерство фінансів України. Довідки щодо стану виконання місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannya-dokhodivmistsevykh-biudzhetyv>

⁶⁷ Марценюк О., Гуменна О, Деньдобра Т. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка і суспільство*. Випуск 51, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>

- бюджет міст республіканського та обласного значення – 13;
- районні бюджети – 136;
- бюджети об'єднаних територіальних громад (ОТГ) – 1469;
- бюджети районів у містах обласного значення – 35;
- бюджети міст районного значення – 6;
- бюджети селищ міського типу – 39;
- бюджети сільрад (сіл) – 229⁶⁸.

З огляду на інфляційні процеси, які традиційно тривають в Україні під дією нестабільної економічної політики, збільшення власних доходів місцевих бюджетів має позитивну тенденцію починаючи вже з 2016 р. Попередній спад до цього періоду був викликаний початком російсько-української війни (поч. лютий 2014 р. – до нині) та переорієнтацією національної економіки у європейський вектор господарських взаємин. Проте, у 2020 р. став переломним у цьому процесі в зв'язку з наслідками коронавірусної хвороби COVID-19, відтак, спостерігався спад обсягів фіскальних надходжень до місцевих бюджетів внаслідок запровадження карантинних заходів через пандемію.

Проте у 2022 р. тимчасово відновилася фінансова стійкість місцевого самоврядування, що дало змогу успішно протистояти тодішнім викликам, враховуючи і фінансові труднощі, а також умови воєнного стану. Органи місцевого самоврядування, співпрацюючи з національним волонтерським рухом, забезпечили слушну підтримку силам місцевих військових об'єднань тероборони, ЗСУ, національній безпеці на регіональному рівні та прихисток для усіх ВПО. Вони організували фінансову допомогу теробороні, сприяли залученню міжнародної допомоги та надавали систематичну підтримку громадянам у різних сферах життєдіяльності на регіональному рівні. Все це стало можливим дякуючи успішним реформам децентралізації, які гарантували місцевим органам самоврядування автономію, фінансові ресурси та можливість дієвого протистояння наявним викликам. Початкові місяці війни вкрай негативно позначилися на фінансово-матеріальній базі місцевих громад, проте

⁶⁸ 4. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua>

органи самоврядування успішно адаптувалися до податкових преференцій, наданих державою для відновлення стабільних соціально-економічних умов та посилення ділової активності бізнесу.

Аналітики систематично вивчають фіскально-бюджетні індикатори та економічні показники місцевих громад для здійснення об'єктивної оцінки їх ефективності, а також міри забезпеченості необхідними ресурсами для ефективного виконання функцій органами місцевого самоврядування. Представлені у табл. 3.1. результати такого дослідження доводять наявність позитивних тенденцій впровадження фінансової децентралізації та адміністративно-територіальної реформи місцевого самоврядування.

Таблиця 3.1.

Динаміка доходів за видами бюджетів 2018–2023 рр., млрд грн⁶⁹

Загальний та спеціальний фонди (без трансфертів та власних надходжень бюджетних установ	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	¹2023 р.
Бюджети територіальних громад	21,3	29,1	22,2	247,7	285,1	389,6
Обласні бюджети	37,9	39,1	40,9	23,6	58,4	-
Районні бюджети	47,4	50,6	50,9	0,09	0,07	-
м. Київ	38,3	45,4	47,6	57,6	29,3	66,3

¹прогнозні показники.

Примітка: - брак даних.

Як видно з таблиці 3.1., динаміка усіх номінальних показників має чітку тенденцію до зростання, лише обсяги районних бюджетів дещо скоротилися, швидше за все через зміну територіально-адміністративного устрою. Так, у 2022 р. до місцевих бюджетів надійшло 585,1 млрд грн надходжень загального та спеціального фондів місцевих бюджетів, з яких податкові надходження становили максимальну частку – 393,5 млрд грн, що становить 70,9% від усіх

⁶⁹ Марценюк О.В., Гуменна О.І., Деньдобра Т.В. Перспективи зміцнення фінансової самостійності територіальних громад в умовах децентралізації. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>

надходжень. Офіційні трансферти, своєю чергою, склали майже 25% від усіх надходжень⁷⁰. Темпи росту доходів бюджетів територіальних громад демонструють максимальні показники, що підтверджує ефективність реалізованих реформ і дієвість місцевого менеджменту. Об'єднані територіальні громади довели свою здатність до раціонального розподілу фінансових ресурсів, окремі ОТГ вчать співпрацювати зі місцевими органами влади і максимізувати свої фінансові ресурси після отримання додаткових повноважень. Здійснюючи аналіз загального фонду локальних бюджетів, треба зазначити, що вони зазнали суттєвих втрат після інвазії росії та територію України. Водночас зуміли інтенсивно адаптуватися до наявних умов і відновити значний приріст. Треба сказати, що у 2022 р. суттєво зросла частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України.

Водночас варто зазначити, що воєнне вторгнення, яке Україна переживає сьогодні повинно стати ключовим чинником до початку удосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад, а також основним аспектом у забезпеченні фінансової стійкості локальних бюджетів та сприянні ефективному розвитку. Ось деякі перспективи для вдосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад (рис. 3.2).

Таким чином конкретизуємо напрями удосконалення функціонування та розвитку фіскальних ресурсів територіальних громад, зображених на рис. 3.2.

1. Розширення податкової бази:

Важливо розглянути максимальний перелік можливостей для розширення податкової бази, беручи до уваги запровадження нових місцевих податків чи зборів, обґрунтованих та максимально адаптованих до суспільних запитів та потреб громад. Таким чином, розширення податкової бази дасть можливість збільшити прибутковість громад і забезпечить фінансову стабільність локальних бюджетів.

⁷⁰⁷⁰ Міністерство фінансів України. Довідки щодо стану виконання місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodivmistsevykh-biudzhativ>.

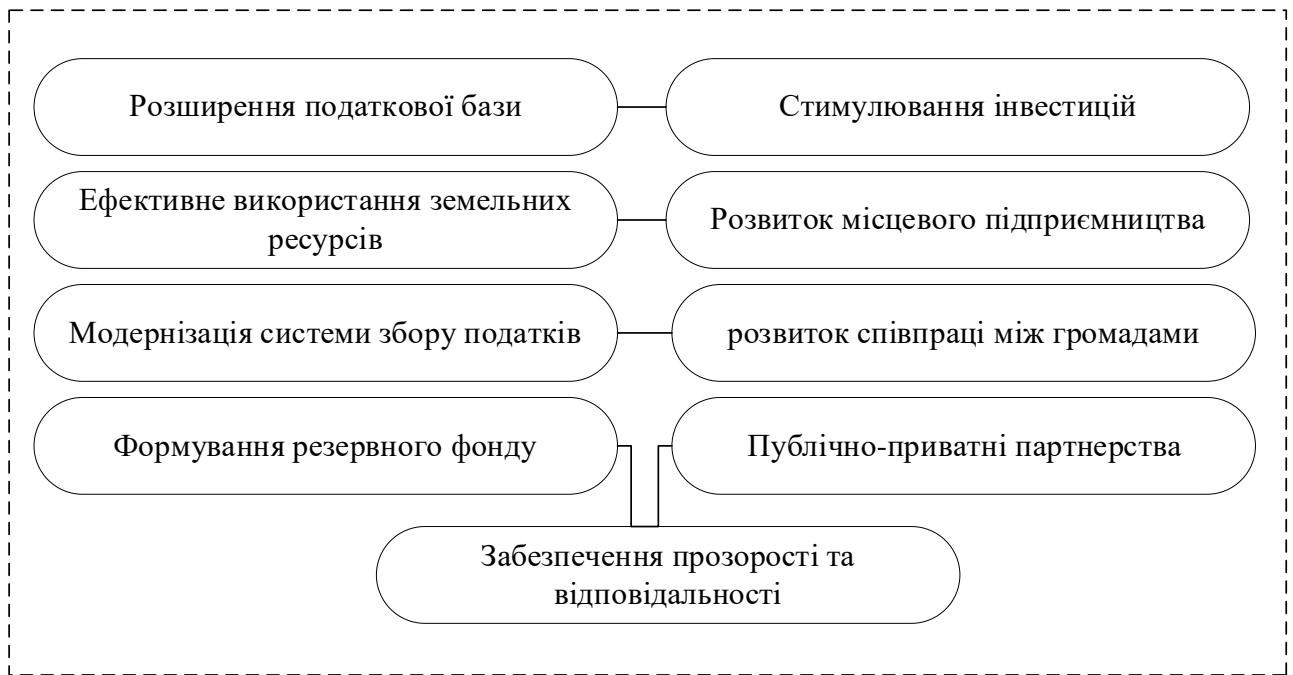

Рис. 3.2. Основні напрями вдосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад

Джерело: складено автором.

2. Стимулювання інвестицій:

Опрацювання й впровадження ініціатив та фіскальних програм для забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні. Залучення реального сектору економіки та інвесторів надасть можливість максимізувати податкові надходження.

3. Ефективне використання земельних ресурсів:

Поліпшення земельних ресурсів зокрема та вдосконалення механізмів їх використання сприятиме ефективності регіонального менеджменту та використанням земельних ресурсів. Оптимізація обов'язкових фіскальних платежів стосовно землі, а також формування механізмів задля повернення інвестицій до аграрного сектору економіки.

4. Розвиток місцевого підприємництва:

Однією з ключових проблем розвитку регіонального підприємництва є питання надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання. Підтримка та активізація ділової активності місцевого підприємництва та малого бізнесу є

вкрай важливою не лише у післявоєнній відбудові національної економіки, але і зараз, коли держава тримає оборону на фронтних рубежах. Впровадження дієвих програм, які сприяють розвитку нових фірм, підприємств, що сприяє максимізації податкових надходжень.

5. Модернізація системи збору податків:

Оновлення системи справляння обов'язкових платежів та використання цифрових технологій для автоматизації й спрощення процесів справляння та обліку податків, що суттєво мінімізує наявні та ймовірні фіскальні ризики, скоротить корупційні схеми та суттєво покращить точність обліку податкових платежів та платників податків.

6. Розвиток співпраці між громадами:

Покращення й активізація співпраці між місцевим менеджментом та територіальними громадами задля реалізації спільних ініціатив та проектів, що може сприяти оптимізації використання фінансових ресурсів та збільшення їхньої ефективності.

7. Формування резервного фонду:

Створення резервного фонду для нагромадження фінансових резервів на випадок економічних або природних криз, або інших непередбачуваних обставин .

8. Публічно-приватні партнерства:

Інтенсивне залучення до публічно-приватних партнерств з метою реалізації великих проектів та покращення спільної інфраструктурної розбудови у регіоні, що може сприяти максимізації доходів громадських бюджетів різних рівнів.

9. Забезпечення прозорості та відповідальності:

Важливо гарантувати високий рівень прозорості та відповідальності в управлінні фінансами громад, що забезпечить відкритий доступ до джерел інформації про бюджет, його формування та використання.

Беручи до уваги ці перспективи, об'єднані територіальні громади можуть отримати стабільні та збалансовані фінанси, забезпечуючи сталий розвиток та покращення якості життя усіх мешканців.

Висновки до розділу III

Вивчення актуальних питань, пов'язаних зі здійсненням аналіз зарубіжного досвіду визначення пріоритетів розвитку фіскального забезпечення місцевих бюджетів, дозволяє зробити наступні висновки:

Одним з важливих аспектів розвитку місцевого оподаткування в країнах Європейського Союзу є майнові податки, аналогами яких в Україні є податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та безпосередньо податок на землю. Як правило, найбільшій ефективності справляння цього податку відзначається при правильному визначенні бази оподаткування (у більшості країн ЄС вона розраховується на основі не площі, а вартості об'єкта оподаткування, а також земельної ділянки.

Важливим аспектом є розширення бази оподаткування місцевими податками та зборами. Водночас, розширення податкової бази є важливим пріоритетом для максимізації фіскальних ресурсів місцевих бюджетів. Також необхідно запроваджувати нові дієві механізми справляння податків та максимізації обсягів надходжень.

Стимулювання інвестиційної діяльності та розвиток бізнес-середовища на регіональному рівні є ключовим чинником для консолідації додаткових фінансових ресурсів. Активна підтримка малого та середнього підприємництва може призвести до максимізації обов'язкових платежів, які не лише надаватимуть можливості місцевим органам влади успішно виконувати власні повноваження та пропонувати якісні послуги населенню, але й забезпечувати пріоритетні потреби громад.

Крім цього, важливими аспектами удосконалення фінансових джерел наповнення місцевих бюджетів може відбуватися за умови оптимізації земельних ресурсів, вдосконалення механізмів справляння й адміністрування податків, створення належних умов для розвитку місцевого бізнесу, що сприятиме регіональній співпраці та розвиток партнерства державного та приватного секторів національної економіки на регіональному рівні.

Важливо забезпечувати прозору соціально-економічну політику та відповідальність щодо управління фінансами, які мають важливі значення для гарантування довіри громадян та підтримки їхньої активної участі у фіскальних процесах.

Загалом, стратегічні пріоритети розвитку джерел фіскального забезпечення локальних бюджетів мали б бути скеровані на формування умов для забезпечення сталого розвитку територіальних громад та підвищення їхньої фінансової автономії.

ВИСНОВКИ

Детальне вивчення прагматики фіскальних ресурсів об'єднаних територіальних громад є актуальним для сучасних викликів, пов'язаних з децентралізацією та розвитком місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та перебігу повномасштабного вторгнення росії в Україну.

У контексті дослідження виявлено, що утворення, компонування й застосування фіскальних ресурсів набуває все більших проблем для об'єднаних територіальних громад і потребує комплексного системного підходу.

Водночас, при здійсненні моніторингу наявної ситуації вдалося з'ясувати, що ефективний менеджмент фіскальних ресурсів потребує не лише раціонального підходу до методів їх впровадження і використання, але й оптимізації процесів справляння податкових платежів, а також опрацювання стратегічних інструментів для їхнього раціонального застосування. Окреслено низку чинників, які впливають на ефективність фіскального управління, таких як соціально-економічні умови, рівень корупції, адміністративні спроможності та доступність громад до участі у фінансових процесах, а також їх моніторингу розподілу та контролю.

У першому розділі наукової роботи було розглянуто теоретичні засади та джерела формування ресурсів територіальних громад. Визначено та конкретизовано інституційні засади розвитку податкової системи держави у період реформування місцевого самоврядування, в зв'язку з чим було з'ясовано взаємозв'язки між формальними і неформальними інститутами та представлено види відношення між ними.

Крім цього здійснена структуризація інституційного середовища, яке об'єднує у своїх межах формальні та неформальні інститути, а також суспільні потреби, культурні традиції та цінності.

Розглянуто властивості місцевих податків та зборів та вивчено їхні властивості. Вивчено передумови становлення, формування, функціонування та

розвитку місцевого оподаткування, визначено його роль у формуванні фінансової бази об'єднаних територіальних громад у регіонах.

Представлено результати сучасної реформи децентралізації бюджетної системи України, яка розпочалася у 2015 р., визначено основні акценти її впровадження й функціонування. На жаль, це реформування не дійшло логічного завершення з огляду на низку непередбачених причин глобального характеру:

1. Вплив запровадження масштабних заходів запобігання розповсюдження коронавірусної інфекції COVID – 19, що зумовило колосальне гальмування соціально-економічних процесів не лише в Україні, але й в усьому світі;

2. Ескалація російсько-української війни, яка вилилася у повномасштабне вторгнення росії на територію України, що спричинило велику політичну і суспільно-економічну кризу в Україні, а також інших країнах світу.

У другому розділі роботи вивчено практику бюджетного забезпечення територіальних громад з точки зору дослідження фінансової компоненти фіскальних ресурсів локальних бюджетів. Визначено значення місцевих податків та зборів в структурі загальної податкової системи, а також представлено елементи місцевого оподаткування та представлено їх характеристику.

Аналіз структури наповнення місцевих бюджетів України у 2023 р. продемонстрував, що найбільша питому вагу складає податок на доходи фізичних осіб, другий за значенням – єдиний податок та наступний – плата за землю. На жаль, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки не відіграє належного значення серед інших фіскальних платежів, що є несправедливим стосовно всіх платників податків. Ми вважаємо, що найбільш оптимальний механізм формування податкової бази цього платежу повинен визначатися з врахуванням ринкової вартості об'єкта оподаткування а не лише площі. Те ж саме стосується земельного податку.

Важливим аспектом у здійсненні реформ місцевого оподаткування, є реформа щодо перерозподілу ПДФО військових, яке на сьогоднішній день зараховується до спецфонду державного бюджету і спрямовується на потреби

ЗСУ. Норматив про зарахування податку на доходи фізичних осіб до бюджетів громад на рівні 64% є незмінним.

Вирівнювання міжбюджетних відносин в період мілітарного протистояння України здійснюється за допомогою фіскальних інструментів. Задля цього було проаналізовано доходи та витрати місцевих бюджетів у розрізі областей у 2023 р. Визначено пріоритети формування фінансової бази областей.

Дано оцінку основних надходжень місцевих бюджетів за період з 2018 – 2023 рр. Також проаналізовано відносні показники і представлена динаміка структури основних надходжень місцевих бюджетів України у доходах зведеного бюджету з 2018 – 2023 рр. Водночас продемонстровано доходи загального фонду місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) за 1 квартал 2023 р. Здійснено їх детальний аналіз.

Вивчено загальні положення Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», який було прийнято з метою посилення фінансового забезпечення Збройних Сил України.

У третьому розділі дослідження розглянуто пріоритети розвитку фіскального забезпечення місцевих бюджетів, у контексті чого вивчено зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів територіальних громад країн Європейського Союзу в сучасних умовах глобальних викликів. Та запропоновано перспективи вдосконалення фіскальних ресурсів територіальних громад, що базується на статистичних показниках відповідних бюджетів.

Водночас вектори удосконалення фіскальних ресурсів пропонуємо спрямувати на:

1. Розширення бази оподаткування;
2. Стимулювання інвестиційного клімату;
3. Ефективне використання земельних ресурсів;
4. Сприяння розвитку підприємництва;
5. Модернізація збору податків у тому числі шляхом використання новітніх цифрових технологій;

6. Сприяння розвитку партнерських відносин органів місцевого самоврядування і мешканців об'єднаних громад щодо формування, розподілу та контролю над використанням місцевих бюджетів різних рівнів;

7. Забезпечення фінансовими ресурсами на випадок форс-мажорних обставин місцевих бюджетів;

8. Забезпечення публічно-приватного партнерства щодо реалізації спільних проєктів розвитку місцевих громад, територій та підприємництва;

9. Гарантування прозорості регіональної соціально-економічної політики та відповідальності виконавчих органів влади перед мешканцями відповідних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н. В., Шаповал Г. М. Аналіз міжнародного досвіду розвитку територіальних громад та визначення напрямків його впровадження в Україні. Сучасний стан наукових досліджень та технологій у промисловості. 2019. № 2(8). С. 5–14.
2. Бюджет 2023 року. Бюджетна політика Бюджет. Державний бюджет. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
3. Бюджет 2023 року. Діяльність Бюджетна політика. Бюджет Державний бюджет. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
4. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542. *Голос України*. 2001. №129. від 24 липня 2001 р.
5. Бюджетний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572). {Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
6. Варцаба В. І., Мулеса Е. В. Реалізація фінансової децентралізації: виклики та досягнення громад. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23593>
7. Василевська.Г. Інтерсуб'єктивне осмислення теорії фіскального простору. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 1 (24).С. 17-30.
8. Ганзицька Т. С., Козін В. В. Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації. Науковий вісник Херсонського національного університету. Юридичні науки. 2017. Вип. 1. С. 22–26.
9. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
10. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. /Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін./; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. – 153 с. URL:

https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf

11. До уваги платників 5% акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів. ДФСУ. Єдиний державний вебпортал електронний послуг. URL: <https://rv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/585460.html>
12. Економічна статистика. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Європейська Хартія місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. ВРУ. Документ 994_036, чинний, поточна редакція. Редакція від 16.11.2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
14. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
15. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97. Законодавство України. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
16. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
17. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ
18. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» №3219-ІХ від 30.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>
19. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

20. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні Із змінами і доповненнями, внесеними» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280?an=917634>
21. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Liga360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280?an=1>
22. Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» Закон втратив чинність на підставі Закону № 280/97-ВР від 21.05.97, ВВР, 1997, N 24, ст.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>
23. Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 07.12.1990 № 533-ХІІ (Втратив чинність згідно із Законом України від 21 травня 1997 року N 280/97-ВР). Ліга Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T053300?an=5>
24. Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 34, ст. 1167). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2867-20#Text>
25. Із змінами, внесеними згідно із Законами. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
26. Ільченко Н.М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pd>
27. Кабінет Міністрів України. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Київ, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
28. Карий. О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015.- 176 с.

29. Конституція України із змінами, внесеними Законами України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
30. Конституція України. – К.: Вікар, 1996.
31. Крисоватий А., Василевська Г. Новітня парадигма преференційного оподаткування: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2013. С. 124 – 141.
32. Крисоватий А.І., Кошук Т. В. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів. *Фінанси України* №9, 2011. С. 18 – 31.
33. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
34. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
35. Макроекономічний огляд та прогноз. Дані та аналітика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/makroogljad>
36. Марценюк О., Гуменна О, Деньдобра Т. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка і суспільство*. Випуск 51, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>
37. Меморандум про економічну та фінансову політику. Міністерство фінансів України. Державні сайти України. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic__financial_policies-677
38. Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 08.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF>.

39. Міністерство фінансів України. Довідки щодо стану виконання місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodivmistsevykh-biudzhativ>.
40. Місцеві бюджети. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1810000000>
41. Місцеві бюджети. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets>
42. Очікування і реальність: якими насправді є доходи місцевих бюджетів українських громад. Громадське партнерство. URL: http://probudget.org.ua/news/ochikuvannya-i-realnist-yakimi-naspravdi-ye-dohodi-mistsevih-byudjetiv-ukrayinskih-gromad_967/
43. Пасічний М. Як посилити фінансову спроможність територіальних громад? LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/mykola_pasichnyi/576952_yak_posiliti_finansovu_spromozhnist.html
44. Податковий кодекс України (редакція 01.08.2023 р.). Бухгалтер 911. Сайт для бухгалтерів №1 в Україні. URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovy-kodeks/>
45. Податковий кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). (Із змінами, внесеними згідно із Законами). №2755-VI від 23.11.2023 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
46. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 28–2. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/28_2_2018/21.pdf.
47. Про добровільне об'єднання територіальних громад. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91)
48. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр.: Постанова Кабінету міністрів України № 67 від 28.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

49. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. *Урядовий кур'єр*. Верховна Рада України, 1997. 14 червня.
50. Прозорий бюджет. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mof.gov.ua/uk/open-budget>
51. Рада схвалила передачу військового ПДФО з місцевих бюджетів до державного. Аналітичний портал: Слово і Діло. Політика. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/08/novyna/polityka/rada-sxvalyla-peredachu-vijskovoho-pdfo-miscevyx-byudzhetiv-derzhavnoho>
52. Реформа децентралізації. Уряд і органи влади. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
53. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
54. Розділ XIV. Спеціальні податкові режими. гл. I СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТ. Податковий кодекс України. Державна податкова служба України. Єдиний державний вебпортал електронних послуг. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-xiv--spetsialni-podat/edynyi-podatok>
55. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015-2017. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. USAID. Фонд Східна Європа. Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ, 2018. 44 с.
56. Сухарська Л. В. Аналіз стану фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад у сучасній Україні. URL: <http://www.e-ratr.academy.gov.ua/pages/dop/19/les/fb4bab59-69c4-415d-b4b0-cac93834d1ba.pdf>.
57. Сухостаєць А.І. Інституційне середовище формування соціального капіталу. *Економіка і суспільство №12.2017*. С. 155 – 158. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/24.pdf

58. Територіальна громада як базова ланка адміністративнотериторіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
59. Фатюха Н. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.62. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/64.pdf
60. Фінансові механізми державної підтримки розвитку територіальних громад в умовах децентралізації № 214 від 08.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF>.
61. Химинець В.В. Інституційні основи сталого розвитку. Карпатського регіону в контексті синьої економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 161-165.
62. Які автомобілі оподатковуються транспортним податком у 2023 році. Державна податкова служба України. URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/673287.html>
63. A Comprehensive Guide to Tax Rates in Europe. Offshore Company Corp. URL: https://www.offshorecompanycorp.com/insight/jurisdiction-update/a-comprehensive-guide-to-tax-rates-in-europe?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAg9urBhB_EiwAgw88mcdlk45auzS7uAEd7OedoQSfti169rKr8VS7TlLhSTm9_c0L3YTahoCqMYQAvD_BwE
64. Big Data (великі дані) – це поєднання структурованих, напівструктурованих та неструктурованих даних, які можуть бути видобуті для отримання інформації та використані в проектах машинного навчання, прогнозного моделювання та інших передових програм аналітики. Системи, які обробляють і зберігають Big Data, стали загальним компонентом архітектур управління даними в великих організаціях. URL: <https://futurenow.com.ua/shho-take-big-data-velyki-dani/>
65. Main national accounts tax aggregates. An official website of the European Union. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/main/search/-/search/dataset?text=local%20taxes>